

**ВИСОКА ШКОЛА СТРУКОВНИХ СТУДИЈА –
„СИРМИЈУМ“**

**ЗАВРШНИ МАСТЕР РАД
ТЕМА ЗАВРШНОГ РАДА: „КОМПЕТЕНЦИЈЕ
ВАСПИТАЧА У СЛУЖБИ РАЗВОЈА ЛИКОВНОГ
СТВАРАЛАШТВА ДЕЦЕ“**

Ментор:

**Др Марија Александровић Стајић,
проф. струковних студија**

Студент:

Милица Туфегџић

Сремска Митровица, 2026.

**ВИСОКА ШКОЛА СТРУКОВНИХ СТУДИЈА –
„СИРМИЈУМ“**

ЗАВРШНИ МАСТЕР РАД

**ТЕМА ЗАВРШНОГ МАСТЕР РАДА:
„КОМПЕТЕНЦИЈЕ ВАСПИТАЧА У СЛУЖБИ
РАЗВОЈА ЛИКОВНОГ СТВАРАЛАШТВА ДЕЦЕ“**

**ПРЕДМЕТ
МУЗИЧКО СЦЕНСКИ ИЗРАЗ ПРЕДШКОЛСКОГ
ДЕТЕТА**

Ментор:

**Др Марија Александровић Стајић,
проф. струковних студија**

Студент:

**Милица Туфегџић
Број индекса: 16/2024М**

Сремска Митровица, 2026.

САДРЖАЈ:

1. АПСТРАКТ	3
2. УВОД.....	5
3. ТЕОРИЈСКИ ДЕО РАДА.....	8
3.1 ФАЗЕ ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА ДЕЦЕ	8
3.2 АКТИВНОСТИ ЛИКОВНОГ ВАСПИТАЊА НА ПРЕДШКОЛСКОМ УЗРАСТУ	11
3.3 ЗНАЧАЈ ЛИКОВНОГ ВАСПИТАЊА НА ПРЕДШКОЛСКОМ УЗРАСТУ	13
3.4 ПСИХОЛОГИЈА КРЕАТИВНОСТИ И ДОЖИВЉАВАЊА УМЕТНИЧКИХ ВРЕДНОСТИ	19
3.5 ЛИКОВНО ИЗРАЖАВАЊЕ ДЕЦЕ И РАЗВОЈ ДЕЧЈЕГ ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА	22
3.6 СПОСОБНОСТ ВАСПИТАЧА ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ ЛИКОВНОГ ТИПА ДЕТЕТА.....	25
3.7 ЛИКОВНИ ТИПОВИ ДЕЦЕ	28

3.8	ОСПОСОБЉАВАЊЕ ВАСПИТАЧА ЗА УВОЂЕЊЕ У ЛИКОВНУ КУЛТУРУ	29
3.9	ПОИМАЊЕ СУШТИНЕ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ.....	32
3.10	ПОИМАЊЕ МЕТОДОЛОГИЈЕ ОБЛИКОВАЊА И ПРОЦЕСА АНАЛИЗЕ ЦИЉЕВА ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ НА ПРЕДШКОЛСКОМ УЗРАСТУ	34
3.11	ПСИХОЛОШКИ ПРОФИЛ ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА	40
3.12	РАЗВОЈ СПОСОБНОСТИ ПОСМАТРАЊА И ДОЖИВЉАВАЊА УМЕТНИЧКИХ РАДОВА ДЕЦЕ.....	41
3.13	УЛОГА ВАСПИТАЧА У РАЗВОЈУ ЛИКОВНОГ ТАЛЕНТА..	47
3.13.1	КОМПЕТЕНЦИЈЕ ВАСПИТАЧА У ЛИКОВНОМ СТВАРАЛАШТВУ ДЕЦЕ	53
3.13.2	СЛИКАЊЕ И ЦРТАЊЕ ТАЛЕНТОВАНЕ ДЕЦЕ.....	57
4.	“ПРОМЕНЕ У ПРАКСИ“	61
5.	МЕТОДОЛОШКИ ДЕО РАДА	64
6.	Резултати истраживања	69
7.	ЗАКЉУЧАК	78

8.	ЛИТЕРАТУРА	81
9.	Прилог	83

1. АПСТРАКТ

Овај рад бави се компетенцијама васпитача у служби развоја ликовног стваралаштва деце предшколског узраста, полазећи од чињенице да ликовно изражавање представља један од најзначајнијих облика дечјег стваралачког и целокупног развоја. Ликовне активности подстичу развој маште, креативности, емоционалног изражавања, самосталности и естетског доживљаја света, док компетентан васпитач има кључну улогу у планирању, организовању и реализацији подстицајних активности које омогућавају деци да слободно испоље своје потенцијале.

Циљ истраживања био је да се испитају компетенције васпитача за планирање и реализацију ликовних активности, као и њихови ставови о значају стручног усавршавања за развој дечјег ликовног стваралаштва. Истраживање је спроведено на узорку од 58 васпитача запослених у предшколским установама. За прикупљање података примењен је анкетни упитник, док су добијени подаци анализирани применом дескриптивне статистике и анализом одговора испитаника.

Теоријски део рада обухвата појмовно одређење ликовне културе, карактеристике и значај дечјег ликовног стваралаштва, развојне фазе и ликовне типове деце, особености дечјег цртежа, као и улогу васпитача у подстицању креативности и стварању подстицајно окружења за ликовно изражавање. Посебна пажња посвећена је професионалним компетенцијама васпитача које подразумевају познавање развојних карактеристика деце, примену различитих

ликовних техника, метода и материјала, као и континуирано стручно усавршавање.

Резултати истраживања указују да васпитачи препознају значај ликовних активности за свеобухватан развој детета и сматрају да стручно усавршавање значајно доприноси развоју њихових професионалних компетенција. Добијени налази показују да компетентан васпитач, својим знањем, креативношћу и избором адекватних метода рада, значајно доприноси развоју дечјег ликовног стваралаштва, самопоуздања и стваралачких потенцијала.

Закључује се да професионалне компетенције васпитача представљају један од основних предуслова за успешно подстицање ликовног стваралаштва деце предшколског узраста и унапређење квалитета васпитно-образовног рада у предшколским установама.

Кључне речи: ликовно стваралаштво, компетенције васпитача, предшколско дете, ликовне активности, креативност.

2. УВОД

Цртеж представља један од начина којима се деца изражавају. С обзиром да већина деце радо црта и осећа се пријатно у тој активности психолози користе израду цртежа као одличан начин успостављања односа с дететом, као и једну од важних техника психодијагностичке процене и третмана. Цртање је, као и игра, једна од најзначајнијих потреба детета и једна од основних форми дечјег изражавања.

И развој цртања повезан је са дечјим укупним, а посебно интелектуалним развојем. Према Пијажеу цртеж је облик семиотичке (симболичке) функције који се налази на пола пута између симболичке игре и менталне слике. Поред тога јакo је важно како се опходимо према деци и утичемо на њихов развој.

Улога васпитача у ликовном развоју деце је огромна, као и у откривању способности деце да цртају у групи, а посебно је значајна у регулисању ликовних способности детета и његовог мотивисања на даље напредовање и стварање у ликовном погледу. Ликовни развој деце могућ је само у заједничком животу и раду. Посебно се огледа у утицају васпитача да то усмеравање буде перманентно, у интеракцији са другом децом. Поред тога то се може урадити и упоређивањем њихових ликовних радова као и сталном мотивисању да се тај рад настави. У заједничком животу и раду дете учи да уочава, анализира, систематизује, планира, и процењује проблеме у ликовном контексту и да уједно развија методе њиховог решавања са

другом децом како би његова способност цртања још дуго трајала и не би се изгубила.

Анализа ликовног изражавања деце треба да пође од узрока који доводе до дечјег ликовног изражавања и процене радова, као и до фактора који утичу да се то изражавање развија, мења из године у годину. Цртање, сликање и вајање као функција изискује одређени степен развијености чула, сензитивних нерава, свести и моторних нерава, руке, које деца на овом узрасту већ поседују и која се код деце предшколског узраста посебно истичу и где изглед фигуре зависи од њиховог психичког развоја.

Особине психичког развоја у ликовном изражавању треба задржати за њих и њима предочити, а уједно их мотивисати да раде. Често се дешава да дође до тога да деца не могу да прихвате да цртају или сликају људску фигуру и супротног реаговања према њиховим ликовним способностима, јавља се љубомора, завидност, ако се бољи у цртању издвајају у групи од стране васпитача од остале деце или ако их васпитач много форсира. У овом раду ћемо се бавити ликовним развојем деце, улогом васпитача у њиховом ликовном развоју и цртежу.

Ако желимо да помогнемо детету у његовом развоју, морамо да знамо како се развија ликовни израз код деце и морамо да уважавамо развојне

законитости кроз које пролази свако дете. Ликовном активношћу развијају се многе способности, обезбеђује се равнотежа личности.

Што боље разумемо развојне законитости у ликовном изразу деце у вртићу предшколског узраста утолико ћемо бити од веће користи детету у преовладавању тешкоћа и препрека на које у свом развоју наилази. Већина мале деце црта вољно и са одушевљењем. Васпитачи користе и подстичу тај ентузијазам, сматрајући да је уметничка активност важан елемент у развоју детета. Деца цртају радо и без задршке, али им је јако важно да се то што су нацртали може идентификовати и труде се све док нису убеђена да нацртан човек, пас или нешто друго, изгледају баш како треба. Те објекте храбро и декоративно групишу по папиру, и ни мало не воде рачуна о пропорцији, релативној величини објеката, угловима. То је њихов цртеж, само га треба пратити и анализирати у циљу дечјег ликовног развоја и открити које дете ком типу припада. Тема нашег дипломског рада се управо односи на те способности васпитача. Наиме, бавили смо се темом о компетенцијама васпитача у служби развоја ликовног стваралаштва деце.

3. ТЕОРИЈСКИ ДЕО РАДА

3.1 ФАЗЕ ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА ДЕЦЕ

Као што у душевном развоју дете пролази кроз више фаза, тако и у ликовном изражавању постоје стадијуми, од једноставнијих ка сложенијим. Проучавања показују да постоји тесна веза између нивоа психичког развоја и начина ликовног изражавања. Због тога је дечији цртеж битна техника за проучавање психичког развоја детета. Деци недостаје способност да речима опишу све што осећају. Цртање им помаже да се ослободе напетости и изразе жеље, што значи да ликовно изражавање има терапеутски и дијагностичко- терапеутски значај.

Фазе дечијег цртежа проучавали су многи психолози, а овде представљамо најприхваћенији преглед:

1. до 4. године стадијум шарања
2. до 6. године стадијум схеме
3. до 9. године стадијум развијене схеме
4. после 9. године стадијум визуелног реализма.

Приказивање људске фигуре у дечијем цртежу

Стадијум шарања назива се гукањем или проходавањем. То је оно што претходи правом ликовном изразу. Први облик који настаје

након шарања је круг. Дечија моторика и контрола очију није довољно развијена да би га нацртало правилно. Дете уосталом то и не жели. Најједноставније тумачење зашто је то први облик који се јавља каже да се шака по својој анатомској грађи лако окреће око зглоба и омогућује изводјење кружних покрета. Следбеници психоанализе тврде да је овај облик настао под утиском посматрања мајчиних груди. Свакако, тачно је да дете то ради спонтано, не размишљајући, па се ова фаза назива и „случајни реализам“.

Слика 1: Људска фигура

Из првобитног облика који дете нацрта(круг) и који оно користи за приказивање различитих појмова, најчешће се диференцира човек или животиња. Неки аутори покушали су да објасне како долази до појаве људске фигуре у дечијем цртежу.

Најједноставнији приказ човека који дете црта назива се главоножац. Из круга полазе два линије које означавају труп и ноге, а касније,

индивидуално дете додаје остале делове тела- очи, уста... Дете црта оно што најпре уочава, делове који су најдоминантнији и најбитнији за њега. Касније оно глави додаје труп, руке и ноге, а тек на крају ове фазе цртања додаје детаље- дугмад, прсте, накит итд.

Дете боје користи монохромно а тек око пете године почиње да попуњава простор. Користи боје у контрасту и оне које воли без обзира да ли оне одговарају реалности. То не значи да оно насумице бира боју којом ће обојити одећу неке особе- омиљене боје користи за вољене особе, што значи да је коришћење боја у директној вези са емоцијама.

Детету је битно да прикаже оно што је доминантно, што је њему лично важно, не бринући о томе како то изгледа. Човеку је ноге нацртало да би он дошао до њега, руке да би га помиловао и заштитио, уста да би му причао, дакле да би индиректно добило све оно што му треба. Дете црта оно што је схватило и усвојило а његов једноставни цртеж је одраз мишљења и задовољава све његове критеријуме.

Ако детету дамо да нешто гледа као модел и нацрта оно што види, бићемо изенађени јер дететов рад неће бити потпунији због посаматрања - зато што дете не може да нацрта нешто о чему нема представу, знање.

Слика 2: Природа

Круг којим оно означава целу фигуру импресивно је откриће, касније се његова улога ограничава када почне да додаје нове елементе. Труп као део тела деца решавају на различите начине, користећи геометријеске елементе. Занимљиво је да „Чича Глишу“ ретко које дете црта. Сматра се да су тај начин цртања човека измислили одрасли. Труп је најчешће дводимензионалан због потребе детета да његов цртеж буде чврст и предметан.

На сличан начин настају и друге шеме објеката обликованих од круга или четвороугла ка сложенијим формама. Овај стадијум се завршава око шесте године.

3.2 АКТИВНОСТИ ЛИКОВНОГ ВАСПИТАЊА НА ПРЕДШКОЛСКОМ УЗРАСТУ

На предшколском узрасту су веома важне активности и васпитача и деце зато ћемо истаћи активности које се раде. Планирање је први део рада ликовног васпитања на предшколском узрасту, а реализација

је следећи корак. Сви планови за рад вртића су иначе планови по којима се ради. Основу за рад у вртићу не представљају васпитно-образовне области већ рад деце. Предлаже се увек да се ураде унапред планови у складу са активностима и са оним што ће се радити.

Васпитач већ има испланиран план и програм на почетку године и зна шта треба у оквиру тог годишњег, месечног па чак и дневног времена да уради. На основу тог плана васпитач може да испланира како може да одради поједине активности.

Васпитач је унапред испланирао васпитно-образовни садржај који ће одржати и на веома успешан начин ће то извести ако унапред то уради. Ликовно васпитање се може планирати и у природи.

Пошто је природа веома погодна за игру могу се организовати и неке активности из ликовног које се могу извести и путем игре јер данашњи систем васпитања и образовања подразумева активност која се заснива на конкретним активностима деце, на игри, на креативности не само деце већ и самих васпитача. Оваква организована активност и унапред испланирана може довести до знања и примене модела тих знања у реалном животу.

Постоји једна спона међу свом децом света не независно од државног и васпитно-образовног уређења, а то је игра. Она је језик разумљив свој деци света. Игра представља најраспрострањенију активност у раном детинству. Управо из овог разлога да буде најчешће метода рада са децом и најбитније средство којим водимо децу пут знања.

Она је најбитнији облик активности детета. Њоме дете изражава своје психофизичке потреба, емоционална стања, социјалне тежње и укључује се у друштвену средину. Игром дете доживљава своју околину. Поласком деце у школу у природи ову чињеницу треба имати у виду.

Не смемо детету одузети игру већ морамо прилагодити активностима као што то радимо у вртићу. Многа деца се са ликовним васпитањем, упознају је на један сувопаран начин и деци незанимљив. На ликовно васпитање се гледа као скуп сликања и цртања. Децу упознајемо са мноштвом сликарских техника, начинима ликовног изражавања.

3.3 ЗНАЧАЈ ЛИКОВНОГ ВАСПИТАЊА НА ПРЕДШКОЛСКОМ УЗРАСТУ

За нас васпитаче ликовно има велики значај и у педагошком, и у психолошком, социјалном и естетском смислу. У друштвеном животу постоје делатности чији се ефекат изражава материјалним, односно економским мерилима. Међутим, човек је одувек тежио да хуманизира свет-оплемењивао је предмете којима је радио и који су га окруживали, емоционално обележавао боје и облике, те их такве користио за поједине животне функције и обреде. Тако су у развоју човечанства настале естетске вредности, уметничка дела и различите уметничке дисциплине, које су одувек биле неопходан фактор живота у заједници. (Негру, А., 2001:56)

На основу свега овога закључујемо и оважности ликовног васпитања. Важност ликовног васпитања проистиче из циљева васпитања које утврђује друштво. Из историјског периода до сада можемо рећи да се

ликовном васпитању није придавала велика важност. Наиме основно је децу увести у ликовну културу. Ликовно васпитање као педагошка делатност условљено је друштвеним факторима, идеалима једног друштва, као и карактеристикама ликовне уметности као друштвене појаве, што смо већ и навели. Као ликовни феномен, односно ликовна култура има веома широку функцију, јер обухвата комуникацију међу људима путем визуелних знакова, укључујући на тај начин и научну, објективну комуникацију, као и ону друштвену, функционалну утилитарну, али исто тако обухвата најразличитије видове стваралаштва у домену визуелних знакова, које називамо ликовном уметношћу. (Адриан Негру, Вршац 2001, стр.18)

Према томе, човеков однос према стварности појављује се у виду интелектуално-економског односа, односа којим се упознаје стварност као извор материјалног опстанка човека и, с друге стране, човек стварност открива и тумачи емоционално, везујући се и мирећи с њом, тумачећи је, дакле, на један посебан људски начин. Може се на пример о хлебу говорити као о објекту исхране, али реч и слика хлеба треба изазове многобројне асоцијације које зависе од уметничког начина приказивања тога појма, па и од представа које има посматрач уметничког дела. Неке слике са с мотивима хлеба изазивају пријатно, домаћинско расположење, неке друге, сличног мотива-осећање неизвесности, страх од глади.

Људска потреба за лепим и стваралаштвом основна је друштвена карактеристика ликовне уметности и да, сходно овом закључку, и ликовно васпитање има своје друштвено оправдање јер васпитава

младу генерацију у хуманистичком и стваралачком духу, у тежњи да се све осмисли и учини лепшим.

Разне животне ситуације, ведро ноћ са звездама, морски таласи, пространство, камењар чудног облика и сл. све су то природне појаве које се могу научно објаснити, али и такве које у човеку изазивају емоционалне покрете и које преточене у уметнички израз тумаче свет на један други начин. Дијалектика развоја човечанства условљена је двома супротним људским активностима, које ипак, чине јединство; наиме, активностима рационалне производње и активностима проналажења, стварања и квалитативног мењања свега што је око нас. Ликовно васпитање и изражавање се мора градити на друштвеним тежњама и друштвеним идеалима који се рефлектују у циљевима васпитања. (Негру, А., 2001:56)

Ликовно васпитање треба да се темељи на резултатима ликовне културе, посебно теорије ликовне уметности и уметничке праксе. У ликовном васпитању основни садржај рада је ликовна култура, а циљеви су општеваспитни, развој личности и њихових особина и естетски и ликовни – упознавање ликовних законитости, процењивање ликовних вредности, коришћење ликовних вредности у свакодневном животу, познавање ликовне традиције итд. (Адриан Негру, Вршац 2001, стр.18)

Научно, логично сазнање није истоветно с интуитивним, маштовитим, емоционалним сазнањем и доживљавањем света.

Појам као елеменат научног сазнања схваћен графички као објективан цртеж неког терена или зграде није истоветан с уметничким доживљајем тог мотива, дакле са уметничком сликом тога предела или зграде није истоветан с уметничким доживљајем тог мотива, дакле са уметничком сликом тога предела или зграде. Стварни живот човеков ближи е уметности, а производња му само омогућава да живи.

Аутономност уметности јавља се од ренесансе и добија изразито обележје у деветнаестом веку. Ликовно дело је медијум комуникације између уметника ствараоца и посматрача, а служи се ликовним знацима који имају то својство да омогућавају различиту интерпретацију, за разлику од научних знакова који управо не дозвољавају различиту интерпретацију свог смисла, своје поруке, значења.

Ликовно естетски знаци имају и својство да су отворени и да допуштају да се допуњују од стране посматрача. Некада је идеологија друштва била под утицајем религије, па је и ликовна уметност била специфична. Ликовно васпитање полази од ликовних искустава насталих у досадашњем развоју и прилагођава та искуства потребама образовања, односно васпитања.

Слика 3. Дечји рад- Нова година

Дечји цртежи су одраз дечјег света, као и цртежи одраслих што су одраз њиховог света. Друго дете је примера ради нацртало овако ливаду:

Слика 4. Одсликавање и сликање

Деца су била и предмет сликања познатих сликара. Одређену улогу има опремљеност вртића средствима која су веома битна, стручност васпитача, мотивисаност за рад и друго. Управо овде је веома битно истаћи естетску страну ради процене дечјих радова као и елемената ликовног изражавања о којима ћемо касније нешто више говорити, јер је важност ликовног васпитања јако важна и битна што нам је и циљ да нагласимо. (Адриан Негру, Вршац 2001, стр.19)

Ликовно васпитање доприноси моралном развоју личности, јер деца треба често међусобно да сарађују или да јачају критеријум објективног просуђивања резултата, дакле јачају критеријуме вредновања. Ликовно васпитање доприноси и радио техничком васпитању, јер је ликовно обликовање рад у материјалу, који има свој радни процес, користе се разни алати а развијају и радне навике, спретност и друге особине ученика које се могу користити у производњи.

Посебно ликовно васпитање је утицало на обогаћивање педагошког рада, посебно у областима креативности, структурирању васпитних процеса на темељу креативних процеса, уважавањем индивидуалности деце и друго. То се може такође представити дечјим радом.

Слика 5. Пустииа – дечји рад (Деца на овом узрасту још увек не компонују боје по изгледу већ по свом нахођењу и уживају у шаренишу)

И сами знамо да се ликовно васпитање не може посматрати изоловано од ликовне уметности и ликовног стваралаштва, који су јакo битни и значајни па одатле потиче и значај ликовног васпитања.

Да би смо указали на важност коју има ликовно васпитање у једном друштву, било би потребно пре свега указати на значај које у друштву има и сама уметност. Неопходност уметности у сваком друштву је неоспорна, јер историјски развој показује да нема друштва у коме се није развијала уметничка делатност. Не треба сматрати, међутим, да су сви чланови друштва подједнако усмерени ка развијању и коришћењу уметничких вредности. У класном друштву су историјски настале знатне разлике међу људима, тако да се, поред уметности владајуће класе, развијала посебна анонимна уметност народа.

Видели смо да је значај уметности у њеном сазнајном погледу, задовољавање потребе за лепим, веома велика. Може се чак истаћи њен значај и са економске стране где се може говорити о значају естетских појава у животу. Управо из потребе за естетским елементима, човек своје естетске идеале уноси и у производњу, а тиме и производи, односно роба, добијају већу вредност.

3.4 ПСИХОЛОГИЈА КРЕАТИВНОСТИ И ДОЖИВЉАВАЊА УМЕТНИЧКИХ ВРЕДНОСТИ

Осим у активностима практичног рада у ликовном васпитању на цртању, сликању, моделовању и другом, што је све усмерено у естетском васпитном смеру, ликовни естетски утицаји присутни су на сваком кораку дечјег живота. У кући, на улици, на игралишту, свуда дете доживљава и анализира визуелне појаве око себе, свугде се формирају правилни или неправилни и нехотични естетски појмови и судови.

Будући да вртић не равна сав живот детета и не може бирати све утицаје који делују на дете, то се показала потреба, да се поред практичних ликовних радова организују и посебне активности у којима се са децом анализирају проблеми вредновања., јер нису само уметничка дела извор естетског осећаја; такав рад би био непотпун. Тек координација естетских утицаја у свим активностима и пажња према могућности естетског деловања на децу и изван уских наставних оквира, биће гаранција за потпуно остварење циља естетског васпитања.

Ликовно изражавање се зато учи и студирањем и анализом визуелних појава у природи. Онај који жели да црта, слика или ваја често је почињао од проучавања појава у природи. Видели смо дакле из свега овога да су талентована деца рођена за то да уочавају и то преносе на ликовно изражавање. Како ће се ликовно представити све зависи колико су способни да те елементе у природи и око нас доживе. Погледајмо следећи дечји цртеж. Шта деца у њему могу наћи да је естетски лепо: (Слика 6-дечји цртеж темпером који смо већ навели)

Слика 8. Вазна са цвећем

Посматрајући ова цртеж деца могу наћи много тога лепог, на пример могу истаћи, боју на цртежу, линију, облик, амбијент, пропорције. Ова деца поседују богатији репертоар шема, као и већу радозналост у погледу показивања што реалнијег изгледа објекта, њихови цртежи нису само одраз дечјег посматрања објекта, већ се на њима види и већа флексибилност, у показивању различитих положаја и покрета фигура. У њиховим цртежима наглашена је флуидност потеза, као и способност варирања његове чврстине и мекоће.

Коришћење простора и композиције слике су напреднији ако их ми још васпитачи подстичемо у њиховом раду. За све то мора их упутити васпитач који за то мора бити оспособљен.

Деца често користе и мотиве из сликовница за сликање и развијање смисла за естетику. Тада су им мотиви за сликање често јунаци сликовница или цртаних филмова.

Ликовно васпитање треба да се темељи на резултатима ликовне културе, посебно теорије ликовне уметности и уметничке праксе. У ликовном васпитању основни садржај рада је ликовна култура, а циљеви су општеваспитни, развој личности и њихових особина и естетски и ликовни – упознавање ликовних законитости, процењивање ликовних вредности, коришћење ликовних вредности у свакодневном животу, познавање ликовне традиције итд.

Аутономност уметности јавља се од ренесансе и добија изразито обележје у деветнаестом веку. Ликовно дело је медијум комуникације између уметника ствараоца и посматрача, а служи се ликовним знацима који имају то својство да омогућавају различиту интерпретацију, за разлику од научних знакова који управо не дозвољавају различиту интерпретацију свог смисла, своје поруке, значења.

Ликовно естетски знаци имају и својство да су отворени и да допуштају да се допуњују од стране посматрача. Некада је идеологија друштва била под утицајем религије, па је и ликовна уметност била специфична. Ликовно васпитање полази од ликовних искустава

насталих у досадашњем развоју и прилагођава та искуства потребама образовања, односно васпитања.

3.5 ЛИКОВНО ИЗРАЖАВАЊЕ ДЕЦЕ И РАЗВОЈ ДЕЧЈЕГ ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА

Досадашња истраживања која су се бавила развојем дечјег ликовног израза, углавном су полазила од визуелно-тематског критеријума, односно од процене у којој мери деца реално приказују објекте или фигуре. Један од првих истраживача који је класификовао дечји ликовни израз био је Георг Кершенштајнер: (Адриан Негру, Вршац 2001, стр.18

Фаза шарања или шкрабања (од друге до четврте године)

Фаза шеме или симбола (од четврте до седме године)

Фаза облика или појава-физиопластични цртеж (од седме до десете године живота)

У свакој од ових фаза могу се разликовати и подфазе.

Степен бесмисленог шарања-шкрабања-ова фаза се јавља у тренутку када се постигне потребан развојни степен опажања света и моторике руке. Ова фаза везује се за трећу годину живота, када се код деце јавља потреба за ликовним изразом, да се игра цртаћим прибором, када покуша да проверава ритам свог кретања у простору. То није покушај приказивања нечега, већ изражавање покретима,

радовање насталим обојеним или црно-белим траговима и шумовима који се производе повлачењем оловке.

Моторика је још неспретна у односу на одрасле. Права координација покрета се постиже тек после осме године живота. На овом степену развоја за дете није важан финалан резултат, већ процес који се своди на игру, па није редак случај да се поново враћа на исти цртеж и поново га црта или осликава. То је карактеристика и друге фазе у ликовном развоју детета, па се у појединим случајевима, задржава до седме или чак осме године живота.

Унутар ове фазе се разликује неколико подфаза:

Прва фаза - деца повлаче праве и дуже линије од горе на доле, или хоризонталне, с леве на десну страну, у правцу у коме се креће рука у зглобу рамена а касније у зглобу лакта.

Друга подфаза- дете почиње да уноси кругове у шарање, најпре широке и отворене, касније мање и затворене

Овде се исто разликују различите шаре, негде чак имамо и облике који асоцирају на људску главу.

Степен шеме-симбола- овај цртеж подразумева свесно елиминисање непотребних елемената да би се добио што јаснији израз, са најбитнијим карактеристикама приказаног предмета. (Адриан Негру, Вршац 2001, стр.20) У овој фази дете користи боју као декоративни елемент, у изворном облику, без обзира на боју предмета у природи.

Рендгентски цртеж или провидни цртеж односи се на жељу детета да црта само оно што зна да постоји у неком простору који је заклоњен зидом или другом непровидном површином. Тако ће дете нацртати у кући целу дневну собу, родитеље, децу, путнике у авиону, руку која се провиди кроз џеп, рибу у води.

Укошени елементи на појединим цртежима јесу условљени немогућношћу деце да прикажу простор у перспективи, када не разликују планове по величини и јасноћи. (Адриан Негру, Вршац 2001, стр.18)

Фигура у покрету личи у почетку на круг који не сугерише било какву радњу. Први покрети јављају се када се на фигурама мењају правци руку или ногу.

Простор се на почетку не приказује уопште или није јединствен. Наиме, дете црта сваки објект за себе, без одређених релација међу њима. Прво поштовање простора од стране детета настаје када се доња ивица хартије сматра земљом, па се сви објекти ређају у низу у облику фриза.

Степен облика и појава (физиопластични цртеж) – ово је фаза дечјег цртежа где имамо увођење више визуелних података, односно приказ објеката онако како изгледају , односно што верније. Почетак овог степена се везује за седму и осму годину живота деце и перманентно се развија до 11 године.

Први знаци да дете улази у фазу физиопластичног цртежа, јесте цртање фигура у профилу, у основном покрету. Шематски цртеж све више се замењује реалнијим приказом фигуре и објеката, уноси се више детаа у релације између делова цртежа су правилне.

Визуелни знаци и комуникација- Један од видова комуникације јесте онај када се визуелни знак схвата као у потпуности јасан појам. Такав знак не носи у себи емоције те је више близак научној поруци. Деца млађег узраста нису спосбна да цртају једноставне, рационалне, редуковане знаке, који би означили неки појам, те се због тога њихови цртежи не могу функционално диференцирати. Диференцирање ће бити могуће много касније, када ће се развити интелектуалне способности. (Адриан Негру, Вршац 2001, стр.18)

3.6 СПОСОБНОСТ ВАСПИТАЧА ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ ЛИКОВНОГ ТИПА ДЕТЕТА

Анализа ликовног изражавања деце треба да пође од узрока који доводе до дечјег ликовног изражавања, као и до фактора који утичу да се то изражавање развија, мења из године у годину. Цртање као функција изискује одређени степен развијености чула, сензитивних нерава, свести и моторних нерава, руке. Дете које у својој породици има развијенију културну средину, и код њега ће се пре јавити ликовно изражавање детета него у неповољнијим условима.

Ликовно изражавање мале деце још увек је интегрална делатност да није изричито ликовна већ истовремено представља процес сазнавања проверавања сопствених могућности, рада комуникација са спољним

светом ослобађање од психичких оптерећења, развој техничке умешности, откривање сопствених могућности, потврђивање и слично.

Степен напредовања у ликовном изразу утврђује се по том поступку према броју приказаних објеката или детаља и начина тога приказа – више или мање реалистичког – па се отуда и развојне фазе често дефинишу према том критеријуму, као што је случај Ликеа који разликује:

-случајни реализам до треће године

-неуспели реализам до пете године;

-интелектуални реализам до осме године;

-визуелни реализам до десете године;

Ево неколико цртежа који се разликују:

Слика 9:Дете предшколски узраст

Слика 10:Предшколски узраст –дечји рад

За рад у вртићу довољно је ако васпитачи знају да свако дете нема исти ликовни израз и да његов ликовни израз условљавају различити унутрашњи фактори, од оних којих су условљени ликовним способностима, осетљивошћу за поједине ликовно изражајне елементе до оних који су карактерне особине, односно особености узраста.

Зна се да предшколско дете неће бити изразито просторни или визуелни тип, јер код ове деце способности замишљања и

приказивања простора и способности запажања нису још толико развијена. Због тога, сваки васпитач треба да прати деци и да сам утврђује њихове ликовне карактеристике, како би себи олакшао васпитни утицај.

3.7 ЛИКОВНИ ТИПОВИ ДЕЦЕ

У ликовном изражавању деце, поред законитости у развоју ликовних способности према узрастима, морамо да разликујемо и постојање индивидуалних разлика међу њима, тј. ликовне типове деце.

Познато је да се у ликовном стварању ангажују многе психичке способности али је само по себи јасно да се њихова међусобна констелација не јавља у свакој личности у истом односу, да се у неком случају неке способности више или мање истичу, што има одраза и на сам ликовни израз. Имајући то у виду, ликовне типове деце „можемо поделити у три групе: 1. према психичким особинама, 2. према карактеру израза и 3. према техничким способностима и мотивацији" (Карлаварис, 1974:45).

Према психичким особинама можемо навести: визуелни, имагинативни, аналитички, синтетички, интелектуални, експресивни, снажан и брутално осећајни, лирско-поетични ликовни тип деце. Према *карактеру израза* постоји: конструктивни, импулсивни, декоративни, просторни, графички, колористички, ликовно-култивисан и ликовно-примитиван тип детета.

Ако у обзир узмемо *техничке способности и мотивацију*, онда разликујемо: површни, педантни, активно-импулсиван и пасиван тип детета.

Наравно, у пракси се срећемо са многим типовима деце и не налазимо увек на „чисте“ ликовне типове. Честе су комбинације више ликовних типова, па морамо бити обазриви и детаљно испитати ликовну зрелост детета. Тек после тога, васпитач помаже детету својом креативношћу „да нађе ликовно-креативно-стваралачку индивидуалност, и путем ликовно-личне карте, уз мотивацију, дође до индивидуализације“ (Дивљан, 2004: 281). Пошто се ликовна креативност учи и мења, постоји могућност да праћењем детета и деловањем на њега, подстакнемо га да учини корак напред у ликовном изражавању. Јер, уметност је чин индивидуалности, али и део интелектуалне универзалне вредности.

3.8 ОСПОСОБЉАВАЊЕ ВАСПИТАЧА ЗА УВОЂЕЊЕ У ЛИКОВНУ КУЛТУРУ

Велики значај васпитања, као иманентне функције друштва указује и на значај стручних и личних квалитета васпитача.

Професионално образовање васпитача може се поделити:

На концепт обуке васпитача-обука је вођена разумевањем професије као знатна или као уметност поучавања тј. концепт обуке се заснива на практичној обуци васпитача у вртићима путем семинара за ликовно васпитање;

-и на концепт образовања васпитач-васпитач је слободан да планира, реализује, промишља и истражује властиту професионалну делатност. (Негру, А., 2001:56)

У теорији и пракси европских земља постоје различите оријентације, концепти, модели професионалног образовања васпитача. Као што су: традиција васпитачке школе школе, академска традиција, традиција минимумске компетенције, педагошки професионализам, модел отвореног професионализма, статиче и динамичке концепције и др...

Учињен је покушај да се на нивоу Европске уније постави сет заједничких смерница у образовању васпитача и да се на тај начин помогне развијање заједничког европског образовног простора. Дато је осам базичних компетенција:

1. Комуникација на матерњем језику
2. Комуникација на страним језицима
3. Математичка писменост
4. Размевање основних појмова и теорија из области науке и технологије
5. Учење учења
6. Интерперсонални и социјални односи
7. Предузетништво

8.Стваралачка култура(Негру,А., 2001:86)

У стваралачком феномену можемо разликовати:

а) факторе који утичу на стварање,

б) саме стваралачке процесе (Негру,А., 2001:86)

в) карактеристике стваралаштва, односно факторе стваралаштва, оне који утврђују да ли је неки процес стваралачки или није. Почетак стварања зависи од богатства духовног света уметника и спољних, претежно визуелних импулса.

Анализа ликовног изражавања деце треба да пође од узрока који доводе до дечјег ликовног изражавања, као и до фактора који утичу да се то изражавање развија, мења из године у годину. Цртање као функција изискује одређени степен развијености чула, сензитивних нерава, свести и моторних нерава, руке. Дете које у својој породици има развијенију културну средину, и код њега ће се пре јавити ликовно изражавање детета него у неповољнијим условима.Ликовно изражавање мале деце још увек је интегрална делатност да није изричито ликовна већ истовремено представља процес сазнавања проверавања сопствених могућности, рада комуникација са спољним светом ослобађање од психичких оптерећења, развој техничке умешности, откривање сопствених могућности, потврђивање и слично.

За рад у вртићу довољно је ако васпитачи знају да свако дете нема исти ликовни израз и да његов ликовни израз условљавају различити унутрашњи фактори, од оних којих су условљени ликовним способностима, осетљивошћу за поједине ликовно изражајне елементе до оних који су карактерне особине, односно особености узраста.

Зна се да предшколско дете неће бити изразито просторни или визуелни тип, јер код ове деце способности замишљања и приказивања простора и способности запажања нису још толико развијена. Због тога, сваки наставник треба да прати ученике и да сам утврђује њихове ликовне карактеристике, како би себи олакшао васпитни утицај.

3.9 ПОИМАЊЕ СУШТИНЕ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ

Сходно глобалном циљу, општим и оперативним задацима активности ликовног васпитања у вртићу, код естетског процењивања треба имати у виду следеће вредносне компоненте:

-умеће сликања и цртања детета

-интелектуалне и цртачке способности

-развој личности

Знања деце које су деца стекли у процесу ликовног васпитања у предшколском периоду вреде онолико колико су функционална, односно утичу на развој интелектуалних цртачких способности детета и ликовног изражавања, формирање одређених умења и навика и свестрани развој личности. Умења и навике су знања вежбањем трансформисана у одговарајуће ликовне радње. Она се разликују у степену увежбаности и свесности, као и ликовне способности детета.

Дакле, као што смо видели при процењивању ликовног умења предшколског детета треба имати у виду две компоненте:

-обим (квантитет) и

-ниво (квалитет) ликовног изражавања.

При вредновању обима ликовног изражавања проценом се исказује количина знања у доста широком распону цртања.

При вредновању нивоа знања по квалитету, проценом се исказује трајност, конкретност разумевања, свесност и употребљивост знања у цртању.

С обзиром на квалитет, најчешће се разликују следећи нивои знања:

-ниво препознавања- подразумева знања помоћу којих дете може да препозна објекте који у себи садрже обрађене појмове, да препозна тражени податак, правило и сл, и да све то прикаже цртањем и ликовним изражавањем. У низу понуђених одговора или уз помоћ васпитача, али не зна да искаже тражене податке;

- *ниво репродукције*- подразумева квалитетније знање у односу на претходни ниво када дете може да репродукује научени садржај у смислу познавања чињеница, термина, правила, поступака и сл путем цртежа. У довољној мери не схвата суштину садржаја и не разуме поступке.

-*ниво оперативног знања*- врло квалитетно знање када дете схвата и разуме научени садржај и уме да га логички образложи, односно да разуме и објасни чињенице и изводи закључке при сликању. Зна превођење вербалних садржаја у цртеже или симболички језик и обратно;

-*ниво креативног знања*- знања на овом нивоу су најквалитетнија. Дете које поседује знања на овом нивоу у стању је да стечена знања примењује у сасвим новим ситуацијама као што је ликовно изражавање на вишем нивоу сасвим нове врсте или додавањем нових елемената уз постојеће.

3.10 ПОИМАЊЕ МЕТОДОЛОГИЈЕ ОБЛИКОВАЊА И ПРОЦЕСА АНАЛИЗЕ ЦИЉЕВА ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ НА ПРЕДШКОЛСКОМ УЗРАСТУ

Свака активност па и ликовно васпитање захтевају од нас процес праћење и естетску процену радова. Да би се постигли што бољи резултати у активности ликовног васпитања, а и процес рада био што бољи потребно је констатно праћење свега оног што је везано за процес ликовног васпитања на предшколском узрасту.

Под појмом праћења подразумева се разрађен систем поступака техника и инструмената за утврђивање развојног тока степена остваривања одређене педагошке делатности у васпитно-образовним установама. (Вилотијевић, Младен, Дидактика 3, Београд, 1999. године, стр. 353) Праћењем се одговара на питање ``како``. Како деца уче и раде? Како васпитачи раде? Праћење подразумева коришћење одговарајуће евиденционе педагошке документације. Праћењем се прикупљају подаци за педагошко вредновање деце на предшколском узрасту за сваку активност па и естетску процену ликовних радова деце.

Претпоставке успешне реализације сваке активности и процеса ликовног васпитања у целини су многобројне, тј. ако се успешност активности посматра из угла оцењивања тј. праћења рада и развоја деце у ликовном погледу и утврђивања дечјих постигнућа у ликовном изражавању.

Претпоставке којима би смо успешно реализовали праћење би биле:

јасни, прецизно постављени циљеви ликовног васпитања

подстицање мотивације за рад у цртању, сликању и другим активностима

примена разноврсних, али адекватних методичких решења

континуирано праћење рада и напредовања деце

Васпитачи треба децу да информишу о планираним циљевима и исходима. Поред тога кроз разговоре са децом на активностима ликовног васпитања треба да разјасне смисао и значај тих циљева и исхода. Сваког тренутка децу у васпитно-образовном процесу треба информисати о планираним начинима праћења и утврђивања остварености дефинисаних постигнућа и продискутују разлоге и оправданост избора одговарајућих поступака при естетској процени њиховог ликовног изражавања.

Васпитачи треба да:

понуде деци интересантне, разноврсне и изазовне, али достижне, сазнајно вредне задатке (задатке који воде ка напредовању, развоју ликовних способности деце)

пригодне задатке деце способностима и искуству

охрабрују децу и подржавају њихова интересовања усмерена ка ликовном изражавању

буду спремни да уоче напредак сваког појединачног детета у ликовној активности

на постигнућа деце у ликовном изражавању реагују позитивно, на начин који ће унапредити самопуздање деце

У оквиру примене разноврсних али адекватних методичких решења васпитачи треба да:

буду отворени за способности сваког детета и спремни да методе учења и подучавања прилагоде индивидуалним разликама међу децом охрабрују помагање и сарадничке односе у васпитној групи

На основу овога можемо доћи до закључка да са овим васпитачи морају бити упознати тј. морају бити свесни овога како би пришли методички исправно у праћењу сваком детету.

Да би успели континуирано да прате рад и напредовање деце, васпитачи би требало да:

у току активности посматрају децу, да прате активности које су посебно критичне за успешно остваривање циљева и исхода у ликовном васпитању

разговарају са децом појединачно, у групама и са целом групом, да провере како деца процењују њихове радове

примењују планиране начине испитивања и проверавања напредовања (естетска процена ликовних радова)

Када сами себи поставимо питање о регистровању свих ових података о напредовању и развојним потребама деце, темељи се на праћењу :

шта деца кажу спонтано или одговарајући на питања, шта заступају у дискусијама, како формулишу своје идеје, како износе оно што су нацртали и како су разумели

шта деца цртају праве, продукују-треба сачувати најзначајније
продукте, записати коментаре деце и других о тим продукtima-
радовима

шта деца раде, како организују свој рад, којим темпом раде, колико
су сналажљиви у раду, да ли сарађују с другима

шта други кажу или пишу о деци: други васпитачи, родитељи, сама
деца о себи, деца једни о другима

Своја запажања и податке о напредовању деце васпитач не би
требало да препусти само сећању, ма колико им се чинило да су их
добро уочили и запамтили.

Сваки васпитач може и треба да води, у току реализације активности
и процеса васпитања, различите врсте белешки и прикупља и
евидентира податаке о свакодневним активностима у групи ,
резултате проведених тестирања, резултате различитих активности и
задатака, своја запажања везана за рад деце и сопствени рад. (
Хавелка, Н. , Хебиб, Е., Бауцал, А., Београд, 2003. стр 72)

Све ово помаже и васпитачима да у свим фазама рада:

поделе са децом сазнања о успеху у учењу и утврде развојне потребе
и следеће кораке

прате успех деце у односу на циљеве и исходе учења који су дате у
програму вртића

у континуитету прате ток активности и процењују њену ефикасност у активирању и усмеравању деце на остваривање циљева ликовног васпитања

о напредовању деце извештавају родитеље и остале релевантне актере у образовању, нпр. друге васпитаче, стручне сараднике, просветну инспекцију и друге

информишу директора вртића или савет о успеху деце у активностима и на националним тестовима уколико су примењивани у периоду на који се односи извештај

У фази извештавања васпитач све расположиве податке о успеху, исходима ликовног изражавања и развојним потребама деце анализира, тумачи и повезује у јединствену слику о напредовању и развоју у ликовном васпитању деце.

Деци је потребна подршка у виду:

указивања на оно што су успешно урадили у претходној фази рада

информација шта још треба да нацртају или да употпуне и утврде

сугестија о могућим начинима рада у следећој фази цртања

позитивних коментара када покажу напредак у цртању

Такође у овоме је и родитељима потребно:

указивање на опште напредовање њихове деце, укључујући мотивацију и социјални развој

указивање на напредовање у односу на разна очекивана постигнућа и исходе

давати специфичне информације о активностима у којима је деци потребна помоћ и охрабривање

пружити информације о следећим корацима цртања

На основу свега можемо закључити да процес праћења је веома важан за оцењивање и давање оцена описних деци. Као такав овај процес је веома важан и схватити га треба управо тако ради ефикаснијег рада у вртићу.

Да би смо исправно естетски процењивали њихов ликовни развој исто тако треба да и пратимо њихов рад и напредак.

У нашим вртићима данас је све мање времена за неке веома битне и важне процесе у активностима. Занемарујемо нешто што је веома битно од животне важности за нашу децу, зато је битно и знати да је процес праћења важан како за децу и родитеље тако и за васпитаче.

Процес праћења треба да буде континуиран, флексибилан, без неких трзавица за све који су учесници у васпитно образовном процесу децу.

3.11 ПСИХОЛОШКИ ПРОФИЛ ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА

Квалитети стваралаштва и садржаја уметничких дела омогућавају да се остварују педагошка функција ликовне уметности и формирање хуманистичке личности. Ликовно васпитање доприноси интелектуалном развоју личности посматрањем и упознавањем света, познавањем прошлости и садашњости, културних добара човечанства, народа итд. (Негру, А., 2001:36)

Ликовно васпитање доприноси моралном развоју личности, јер деца треба често међусобно да сарађују или да јачају критеријум објективног просуђивања резултата, дакле јачају критеријуме вредновања. Ликовно васпитање доприноси и радио техничком васпитању, јер је ликовно обликовање рад у материјалу, који има свој радни процес, користе се разни алати а развијају и радне навике, спретност и друге особине ученика које се могу користити у производњи. (Карлаварис, Б., Београд, 1987)

Посебно ликовно васпитање је утицало на обогаћивање педагошког рада, посебно у областима креативности, структурирању васпиних процеса на темељу креативних процеса, уважавањем индивидуалности деце и друго.

Како се психолошке особенитости разликују према врсти активности – другачије су када се ликовно креира, ствара, обликује, а другачије су када се доживљава уметничко дело - или према узрасту другачије се развија дечји ликовни израз од ликовног изражавања одраслих, или другачије тече у психолошком смислу доживљавање уметничких дела од стране деце у односу на то доживљавање код одраслих.

3.12 РАЗВОЈ СПОСОБНОСТИ ПОСМАТРАЊА И ДОЖИВЉАВАЊА УМЕТНИЧКИХ РАДОВА ДЕЦЕ

Критике прооцењивања ликовних радова одавно су постале опште место у расправама практичара и истраживача. Доведена су у питање сва својства процењивања као поступка мерења и вредновања постигнућа деце:

-ваљаност (процене се не односе само на знање него и на друге ствари, често се користе као средство награђивања и кажњавања деце за ликовне радове; оне узимају у обзир само неке типове репродуктивних знања, најзначајнији видови знања остају неоцењени)

-поузданост (веома су подложне ситуационим променама које се јављају током активности, зависе од тренутног расположења васпитача)

-објективност (несвесно или свесно васпитачи кроз оцену изражавају свој општи утисак о васпитачу, своју наклоност или ненаклоност према њима). (Хавелка, Н., 1990., стр.55)

Процена је конкретизација једне комплексне ситуације. Васпитач који процењује неки цртеж изражава у том једноставном акту мноштво комплексних односа. Пре свега, однос васпитача према васпитно-образовној активности и његовој интерпретацији је различит. Различита су схватања васпитача о томе шта је у програмима важно, па деца стичу различита знања из исте васпитно образовне активности. Процењивање је увек праћено и афективним и другим

компонентама које је немогуће избећи. Због свега тога процена није никада једноставна константација.

Васпитач је човек као и остали људи. Његова природна својства и ставови, његова лична ``философија``, показују се и у процењивању. Карактер и природа процењивања су праћени многим слабостима и недостацима.

Многа истраживања указују да је процењивање веома тежак и сложен посао, а његови резултати често су субјективни и релативни. Васпитачи и стручни сарадници, говорећи о проблематици процењивања, често констатују да је процењивање најслабије решен проблем васпитно-образовног рада.

Процене нису увек поуздан нити ваљан индикатор ликовног изражавања предшколаца. Васпитачи на активностима не процењују знање, већ дечје ликовне радове. Знање се не мери директно, већ индиректно, преко дечјих цртежа. Цртежи деце често нису адекватни њиховим знањима. Дечји цртежи су често нејасни, непрецизни, различито се интерпретирају чињенице, јављају се бројни објективни и субјективни чиниоци који делују на квалитет цртежа деце и на мишљење васпитача о томе какву би процену требало дати детету.

Због ове непрецизности различити васпитачи ће различито схватити исте цртеже и различито ће их проценити. Цртежи нису резултат само знања већ и других способности међу којима је начин изражавања, способност сналажења, брзина реаговања и друго.

Слика 16: Дечји рад-Отискивање шаке

Главне грешке у процењивању се јављају услед неуједначености критеријума процењивања. Неуједначеност критеријума је узрочник готово свих тешкоћа и грешака које васпитач има у процесу процењивања, а све се то одражава кроз субјективност у процењивању ликовних радова. (Николић, Р., 1998.стр.41)

Разлике у критеријумима се могу појављивати између појединих процењивача, али варирање критеријума се може јавити и код појединаца из дана у дан, од једне групе до друге, од вртића до вртића. Такве процене не могу се међусобно упоређивати. Бројна истраживања показала су да је распон знања цртања који покрива иста процена у различитим васпитним групама, а нарочито у различитим вртићима, тако велики и толико различит по свом положају на континуитету знања да разне друштвене санкције везане за висину процене губе своју оправданост.

Процењивање радова је, дакле, по оцени многих најдискутабилнији сегмент данашње васпитне праксе. У прилог тој тврдњи Николић наводи следеће разлоге. Прво, статус деце у очима васпитача,

другова у вртићу и родитеља зависи од процене коју добије у вртићу. Васпитач проценом изражава свој суд о детету, јавно мишљење о њему. ``Често су процене за њих испољавање моћи и супериорности над децом``.

Друго, у пракси вртића процена је присутна и прихваћена као једини могући показатељ исправности рада васпитача на основу чега се и групе и васпитачи рангирају према просечној процени.

Треће, од процене зависи даље напредовање деце не само касније у школи, већ и пријем у средњу школу и даље. Шта ће детету заиста бити доступно не зависи искључиво од његових интересовања и способности, већ од процене коју је добио на претходном образовном нивоу.

``Процене су значи прво повезане са избором рада, а онда са шансама за посао, статусом у средини у којој дете живи, па и са материјалним положајем.

Ово сазнање упућује на закључак да процена у ликовних радова није самопроста констатација, већ су њене педагошке, психолошке, социјалне и друге импликације веома велике``. (Николић, Р., 1998.стр.41)

Имајући у виду напред изнето, поставља се питање да ли су метријске особине процене такве да могу да буду основа за све што се на њима даље заснива и изводи из њих? (Негру,А., 2001:26)

Када се говори о естетским проценама, готово свуда у литератури истиче се њихова мотивациона функција. Али, како мотивише необјективна процена?

Због важности и значаја које процене имају деца доживљавају многе тешкоће које чине и посебан извор проблема а и грешака у вези са процењивањем у њиховом ликовном изражавању. Будући да процена изражава и процену знања деце у цртању и јавно мишљење о њему, дете се бори за процену не због знања, већ због свега оног што добра процена обезбеђује. За већину деце она постаје циљ, а не средство у стицању знања и образовања. У оваквим околностима процене не испуњавају стимулативну функцију у сликању, не делују усмеравајуће на развој сазнајних интересовања деце и формирању тежњи ка знањима у сликању.

Дете ради искључиво за напредак и развија тактику која је усмерена ка томе да добије што је могуће боље уапуређење у ликовном раду. То индиректно може подстицати различите врсте превара. То може створити и неке неповољне дугорочније исходе који су повезани са васпитањем деце од предшколског узраста и формирањем њиховог карактера.

Процене покрећу антагонизам међу васпитачима, родитељима и децом и изазивају многе проблеме, или како то Трнавац каже-

Необјективност васпитача је основно жариште сукоба и ``вечитог рата`` између васпитача и детета, родитеља и вртића. (Трнавац, Н.,1998.стр.32)

Очигледно да процењивање намеће и захтева темељно проучавање и решавање многих питања. Након наведене констатације да је процењивање веома тежак и сложен посао, да су његови резултати често субјективни и релативни, неопходно је сагледати бар главне изворе грешака које процењивање чине необјективним и непоузданим.

Из литературе се, као најчешћи фактори који имају утицаја на процењивање могу издвојити следећи:

- неаргументовано процењивање

- тренутно расположење васпитача

- лична једначина васпитача

- ``хало-ефекат``

- логика грешака

- грешка средине

- грешка контраста

- појава персервације

- прилагођавање критеријума нивоу групе

- индивидуално схватање важности појединих ликовних садржаја

-симпатије и антипатије васпитача према деци

- тенденција ``хијерархије``

-тенденција дарежљивости

-тенденција ``закидања``

- тенденција двоструког критеријума

-тенденција ``заstraшивања``

У бројним истраживањима констатовано је да ове и друге грешке, квалификоване као фактори процене имају већи значај него знање. тј. квалитет знања као предмет мерења. Појединачан, али и енергичан утицај тако великог броја непожељних фактора толико утиче на суд о знањима ликовног изражавања деце, да је, чини се, вредност процене више одређена тим факторима него развијеношћу и квалитетом знања цртања као правим предметом процењивања. Неки аутори, попут Бујаса и Блашковића констатују да је у процењивању ликовних радова за дете важније ко процењује, него какав је цртеж који се процењује.

3.13 УЛОГА ВАСПИТАЧА У РАЗВОЈУ ЛИКОВНОГ ТАЛЕНТА

У научном свету се користи око 140 различитих дефиниција овог појма (према Цветковић-Лау, 2002.). Уопштено, даровитост би се могла одредити као склоп особина које омогућују појединцу да

доследно постиже изразито изнад просечан учинак у једној или више активности којима се бави.

У пракси се препознаје тзв. продуктивна даровитост, односно даровитост која се исказује кроз продукте у ранијем, бржем, бољем, вишем, успешнијем, дакле надпросечном постигнућу. Да би се **даровитост** могла исказати у изразито надпросечном достигнућу у активностима којима се појединац бави, он мора имати одређени потенцијал, који ће му омогућити да се неке његове способности развију до тог степена.

Таква се могућност назива потенцијална даровитост. Основу потенцијалне даровитости чини низ наслеђених предиспозиција. Сва даровита деца имају развијене неке способности (као и веће биолошке потенцијале за њихов развој) које им омогућују постизање изразито, изнад просечних резултата у различитим задацима. При томе мислимо на опште **интелектуалне способности**, које се исказују кроз изузетно интелектуално функционисање, и/или специфичне способности, које се исказују кроз различита специфична подручја деловања.

Даровити појединци имају и неке специфичне особине личности које придоносе исказивању даровитости. При томе се највећи значај придаје специфичној мотивацији за рад. Она се исказује у изричитој усмерености према циљу у активности која је предметом специфичног интереса, као и у изразитој радној енергији. Такве особине доводе до изузетне обавештености о подручју које је предметом специфичних интереса и фасцинантним знањем.

Од достигнућа које се сматра показатељем даровитости не очекује се само да буде високо изнад просека него да представља креативан допринос подручју у којем се јавио. Креативност је она способност коју код деце можемо наслутити у њиховим оригиналним и неуобичајеним питањима и одговорима, у неуобичајеним мудрим изјавама, њиховој неисцрпној маштовитости и инвентивности, смислу за импровизацију и оригиналним решењима проблема, храбрости да искажу те идеје итд..

Место међусобног преклапања изнад просечно развијених способности, особина личности, посебно специфичне мотивације за рад и креативности ствара простор у којем се исказује даровитост у специфичним подручјима активности (тзв. тропрстенаста концепција даровитости, (Рензулли и Реис, 1985., Цветковић- Лау, 2002.).

Даровитост, примећену код деце, било би потенцијално корисно, у што ранијем добу систематски потстицати, осигуравајући деци широк опсег искустава, те услове за развој вештина, ставова и знања којима ће употпуњавати своју личност и даље развијати даровитост. Управо о огромном простору васпитног утицаја, који се налази између потенцијалне и продуктивне даровитости, овиси који ће и колики део потенцијала бити исказан кроз лична достигнућа која одређују даровитост појединца. Скоро свако дете предшколског узраста треба се третирати као потенцијал и осигурати му се васпитање и образовање које ће максимално подстицати развој његових потенцијала.

Даровита деца немају само бржи развој од остале деце него се и битно квалитативно разликују од њих. Она захтијевају минимум структуриране подршке, способна су за самостална открића и проналажење нових путева разумевања и имају велику потребу за овладавањем неким подручјем, по чему се разликују од деце која су само јако марљива и труде се. Под термином даровита деца подразумева три карактеристичне и атипичне особине у односу према осталој деци: 1. **рано сазревање**; 2. **отпочетка "певају своју песму"**; 3. **занос у овладавању вештинама**.

Даровито дете почиње овладавати неким подручјем знатно пре просека своје узрасне групе, напредује много брже од просечног детета у одређеним подручјима, понајвише зато што му учење и овладавање вештинама у тим подручјима иде много брже и лакше. Оно учи на квалитативно различит начин и треба му минимум помоћи одрасле особе да би овладало подручјем свог интензивног интереса. Већи део времена учи самостално. Оно што даровита деца откривају учећи делује на њих мотивишуће и тера их корак даље у овладавању материјом. Често самостално проналазе нова правила, те нове, посебне начине решавања проблема унутар тог подручја.

Даровити имају снажну унутрашњу мотивацију за овладавањем и осмишљавањем подручја у којем показују напредан развој. Она показују врло интензиван, готово опсесиван интерес, способност снажног усредсређења, страст и занос у овладавању специфичним подручјем.

Живо, бистро дете може уложити сате у овладавање одређеним подручјем и може, такође, импресионирати својим постигнућем.

Међутим, такво дете није рано сазрело. Оно не учи бржим темпом и с посебном лакоћом. Да би напредовало, оно захтева сталну подршку, помоћ, инструкције и охрабрење одраслих и обично не долази самостално до открића о подручју свога интереса, не открива нове путеве решавања проблема, нити показује унутарашњу **"страст"** за овладавањем неким подручјем. Упркос свом труду, оно никада не достиже онај ниво достигнућа у неком подручју које даровито дете постиже с очито мање труда (према Цветковић – Лау, 2002.).

Гарднер (из Цветковић - Лау, 2002.) разликује седам интелигенција: вербално - лингвистичку, логичко - математичку, визуелно - спацијалну, музичко- ритмичку, телесно - кинестетичку, интраперсоналну и интерперсоналну интелигенцију. Он сматра да свако има јединствену мешавину свих ових интелигенција, с тиме да се поједине јављају различитим интензитетом. Ако се код појединца нека од ових интелигенција јави у значајно већем интензитету, он ће бити даровит у том подручју.

Визуелно – спацијална интелигенција исказује се кроз способност сналажења у простору те стварање и трансформацију просторних предоцаба. Добар показатељ веће развијености ове врсте интелигенције у деце је лакоћа сналажења и решавања проблема у простору, креирање и грађење објеката у простору, креирање и грађење објеката од коцака и сличног грађевинског материјала. Такву врсту интелигенције највише исказују навигатори, инжењери, хирурзи, сликари, архитекти и сл..

Ликовни се талент не појављује често у предшколском раздобљу. Сматра се да се зрели ликовни продукт не може показати пре 10. године, првенствено због недовољне развијености моторике прстију. Релативно касно појављивање ликовне даровитости деломично произлази из чињенице да су ликовни радови заправо самостално стварање, а не техничка репродукција већ створеног дела, као што је то случај у музици.

Ликовно даровита деца фазе ликовног развоја (фаза шарања, фаза случајне репрезентације, фаза покушаја постизања намерне сличности предмета и цртежа, фаза настанка једноставних слика) пролазе много брже од просечне деце. Главни показатељ ликовне даровитости је способност детета да произведе препознатљиве облике најмање годину дана пре својих вршњака. Тако ликовно даровита деца већ у узрасту од две године могу нацртати круг који представља јабуку, а такође и базичну црту на којој јабука стоји.

Даровито дете ће врло брзо прећи фазу случајне репрезентације, покушаја постизања намерне сличности предмета и цртежа и фазе једноставних слика, те ће рано ући у фазу реалистичног приказа стварности, верно опонашајући објективну слику предмета, додајући сложене појединости које просечно дете и не примећује нити је за њих заинтересовано. Ликовно талентовано дете врло брзо ће постићи слике попут одраслога, сложене слике које показују настојање да се разуме структура предмета, као и вештину у постизању облика, боје и композиције. Она имају и следеће особине: упорно задржавање и истраживање одређене теме; производња великог броја ликова

стрипова; свакидашње и дуготрајно цртање и сликање уместо игре и других активности.

Чини се да битну разлику између уобичајеног ликовног развоја и развоја ликовно даровитог детета лежи у три битне карактеристике:

1. ликовно просечна деца баратају наученим ликовним схемама; ликовно надарени се ослањају на запамћене појединости неке доживљене ситуације;
2. ликовно даровити раније овладају ликовним вештинама приказивања као што су постизање ротације, скраћења, перспектива, сенка.
3. ликовно даровито дете није способније само у ликовном изражавању него има повећану осетљивост за облике, боју, текстуру, положај и покрет

3.13.1 КОМПЕТЕНЦИЈЕ ВАСПИТАЧА У ЛИКОВНОМ СТВАРАЛАШТВУ ДЕЦЕ

Савремено друштво егзистира на талентованим појединцима, те се указала потреба да се таленти откривају, васпитавају и образују од најранијег детињства, у предшколском периоду. Свако дете може да прође кроз процес стварања, али ако заиста има таленат у ликовној свери и ако се таленат на време почне неговати оно ће остварити оно истински уметичко и постати сликар, вајар или архитекта.

Општи циљ у овоме је промовисање и афирмација улоге савремене предшколске установе у препознавању и неговању знања и вештина код даровите деце. Посебни циљеви:

- Афирмација рада предшколске установе и утврђивање и публикување њене улоге у раду са даравитом децом
- Подизање компетентости васпитача у препознавању даровитог детета и рад са талентима.
- Подизање нивоа свести родитеља и њихово укључивање у рад са даровитим дететом.
- Очување и неговање дечијег самопоштовања, тако што му се пружа прилика да активно учествује и презентује своје стваралаштво.

Потреба за неговањем талената је у пракси врло често занемарена. Често се, када су у питању разни облици уметности, у вртићима фронтално ради, и од све деце се исто тражи да извршавају исте задатке. Таленат су предиспозиције које се морају развијати и од њиховог интензитета развоја формира се већа или мања способност. Васпитно – образовним радом се открива таленат код појединаца и ако се на време не открије, он се задржава у границама просека или чак и нестаје. Талентована деца имају креативно мишљења које подразумева самоизражавање.

Ликовно изражавање је чест облик активности у вртићу. Свако дете од најмлађег до најстаријег радо црта, те је често цртеж

најпотпунији израз дечије креативности. Анализирајући ликовне радове, у групи деце су се препознали просечни, добри и талентовани цртачи.

Креативност је конструктивно и продуктивно мишљење и понашање. Особине креативности су: флуентност (стварање идеја), флексибилност (способност прелажења са једне идеје на другу), оригиналност (необично решење проблема које се разликује од стандардних решења), неукалопљеност (нова логика), проницљивост (одвојити битне моменте проблема – специфичности), дивергентно мишљење (прилажење једном проблему из више аспеката), интелектуална иницијатива (продужавање мишљења преко граница пактичних потреба).

Креативност је тешко разгарничити од интелигенције, иако се зна да нису идентични појмови. Умна способност јесте основа интелигенције, а стваралаштво се као њен производ испољава или бива осујећено. Те стога, још у најранијем периоду детињства се не сме занемаривати прво назирање дара код детета. Интересовање за талентовану децу је оправдано , јер читаво савремено друштво зависи од уског круга најталентованијих појединаца. Зато се јавља потреба за одговарајућим васпитањем и образовањем и креативним ангажовањем од момента када се таленат открије, а то се све чешће дешава и у најранијем детињству, то јест предшколском узрасту.

Талентована деца имају креативно мишљења које подразумева самоизражавање. Зато се морамо осврнути на теорију развоја дечијег ликовног стваралаштва. Дечје стваралаштво није анархична

активност, лишена сваког правила. Она се испољава по одређеним законитостима. Говорићемо о развоју дечијег ликовног изражавања. Стадијуми су нивои у развоју дечијег ликовног израза:

Стадијум шарања или шкрабања – „Случајни реализам“

Цртежи око треће године.

Стадијум схена – „Неуспели реализам“

Цртежи који долазе око 3 и 4 године. Када детет савлада крајњу тачку у стадијуму шарања, тада почиње да приказује различите облике: круг, спиралу; различите линије: дуге, кратке и у различитим положајима. Комбинује облик и линију. Цео простор на папиру дете исцртава.

3.Стадијум развијене шеме – „Интелектуални реализам“

Цртежи око 6 – 9 године. Сада је цртеж богат детаљима, односима и карактеристикама. Дете црта искључиво под емоционалним доживљајем и личним знањем и искуствима.

У предшколском добу ретко деца цртају фигуру у покрету. Фигура је статична, дете вербано објашњава шта ради. Људску фигуру црта најчешће у ан фасу, а животињску фигуру у профилу.

4. Стадијум „Визуелног реализма“

Почиње око десете године. Дете црта на основу свог визуелног искуства. Тек у овом периоду се раде задаци непосредног посматрања. Дечији цртеж потиче из непосредно невизуелних извора, од апстрактних појмова. Вербалним упућивањем дете се у цртежу држи „неписаних правила“. Ако му се не скрене пажња колико црта прстију на шасти, дете ће нацртати некад више некад мање, а некад случајно баш пет. Теме су оно што интересује децу.

Не обраћају пажњу на пропорцију, већ крупније цртају оно што им је важније. Динамичним решењима решавају проблеме на које наилазе – продуже руку ако треба да прикажу да дете бере јабуке.

Боја још није саставни део ликовног израза, јер се лакше изражава само линијом. Када почне да боји, обично користи само једну боју – **МОНОХРОМО СЛИКА**. На подстицај одраслих почиње облике да попуњава разним бојама. Боју користи као вид декорације и у контрастима: црвено – зелено, плаво- жуто, жуто – црвено.

Решење простора: Дете почиње да црта у било ком углу хартије не знајући где ће завршити рад. Често умањује и криви облике. Композиција цртежа је „несређена“. Када само се упознали са теоријом развојних карактеристика дечијег ликовног израза, у могућности смо да кренемо у откривање талента код деце.

Препознавање и откривање талентоване деце треба да се одвија кроз посматрање и систематско праћење у дужем временском периоду. У овом праћењу најбоље би било да васпитач и родитељ тимски раде. Особине талентованог детета су : сензибилитет, објективност,

сналажљивост, маштовитост, тачно запажа и уочава, осетљив је за ликовне елементе, истрајан је и педантан у раду, самоуверен је, има велику концентрацију пажње, развијене мисаоне процесе, толерантан је, емоционално стабилан и врло често тежи ка такмичењу са другима.

3.13.2 13.2.СЛИКАЊЕ И ЦРТАЊЕ ТАЛЕНТОВАНЕ ДЕЦЕ

Рад са децом у васпитној групи одвија се по групама где су деца подељена на талентоване, боље и просечне. Мора се водити рачуна да се развијају све ликовне способности: подстицајне способности – сензитивитет, креативно мишљење и емоције; и омогућавајуће способности: тачно запажање, визуелно памћење, машта и техничка спретност (Карлаварис 1988). Развој ликовних способности зависи од активности које васпитач реализује са децом. Активности морају бити адекватне и да имају ритам смењивање појединих фаза.

Дете на стварима и појавама често уочава оно што је одраслима често недоступно, јер им је промакло због унапред изграђених знања и ставова. Дете се концентрише на спољашњи изглед, не поседује унапред изграђене шеме, те зато лако проналази оригинална решења у ликовном изражавању. Окренуто је најпре процесу ликовног изражавања, а не продукту те свој израз према свету исказује крајње неконвенционално.

Изражавање је искрено, засновано на унутрашњим потребама и нема циља ван самог процеса цртања или сликања. За разлику од одраслих, дете ствара за себе, а не за друге. Али дивљење и похвале које добија

талентовано дете од одраслих, наводе га да оно постаје самосвесно и врло често такмичарски расположено. На дечији таленат се не сме гледати као на урођени дар који ће се развијати сам по себи. Организовани утицаји вртића и породице су незаобилазни у развоју талента детета.

Свако дете може да прође кроз процес стварања, али ако заиста има таленат и ако се таленат на време почне неговати оно ће остварити оно право и постати сликар, вајар или архитекта.

Ликовна радионица може да функционише унутар васпитне групе. Учествоју и стварају сва деца из групе. Задаци који се постављају се реализују у малим групама и то према могућностима деце која чине групу. Не ретко, се групе мешају и структура им је разнолика, јер даровита деца дају идеје осталој деци за нека ликовна решења.

Имитирањем, деца често временом долазе до нових идеја и деси се да „копија“ постаје боља од самог оригинала. С времена на време, је допуштено да се међусобно деца испомажу, да доцртавају једно другоме, али се инсистира да се нагласи када се рад излаже на изложби и тада се рад потписује са именима свих цртача. На тај начин се негује другарство, саосећање да се помогне, али и недопустивост присвајања туђег талента.

Рад са децом је процес који има трајни карактер, јер таленти су око нас, само их треба препознати и неговати. Организовање изложби ликовних радова и перформанса је прилика када широј друштвеној заједници презентујемо наше таленте из свих области: ликовне,

музичке, драмске уметности. На тај начин промовишемо улогу вртића не само као допунском васпитању и образовању породичном васпитању, него као и активног партнера деци при њиховом одрастању. Оваквим радом у вртићу као васпитачи добијамо:

- Добили смо талентовану децу која су сигурна у себе и своје могућности;
- Већи степен поштовања и самопоштовања код деце;
- Тимски рад;
- Прилике за стицање нових знања и искустава како дечијих, тако и васпитачких и родитељских;
- Информисаност родитеља и континуирана комуникација са васпитачем;
- Поверење родитеља у стручност кадра у предшколској установи;
- Понос и задовољство, јер је препознат таленат са којим се плански и континуирано ради.
- Задовољство због препознатог талента;
- Коректан однос са родитељима уз међусобно поштовање и уважавање;
- Индивидуално усавршавање проучавањем стручне литературе;

- Нова знања и умења која усваја од људи из грана ликовне уметности

Чак и деца која немају изразито „развијене цртачке“ способности, цртежом и описивањем нацртаног много лакше изразе осећања, која нису могла да изразе на други начин.

Дечји цртежи могу бити права оригинална и непоновљива ремек дела спонтане креативности. Деца цртежима описују своја осећања, размишљања, преокупације, њима комуницирају. Соец. педагог и психотерапеут Наташа Веселиновић објашњава какве приче причају ликови на цртежима ваших најмлађих укућана.

У саветовању и психотерапији деце, цртеж се користи као средство комуникације, експресије, као најспонтанији начин изражавања. Чак и деца која немају изразито „развијене цртачке“ способности, цртежом и описивањем нацртаног много лакше изразе осећања, која нису могла да изразе на други начин. Често се на цртежу налазе врло јасно описани односи у породици виђени очима детета (мајка која много више има огромна, отворена уста, а отац који туче децу и/или мајку има велике руке). Ипак, само дете зна зашто је нешто нацртало и зашто баш тако.

Дечји цртежи причају приче. За децу су они живи и могу испричати много више него што сами ликови приказани на листу папира могу. Када одрасли не разумеју шта је нацртано, треба да питају дете шта је на цртежу и могу добити објашњење које ни из највеће маште не би могли да извуку. Деца цртежом причају, препричавају, објашњавају,

без речи: бојама, замрзнутим покретом, кривудавим или јасним линијама. Одрасли не могу да виде оно што је нацртано, јер за децу цртеж живи, све што је на папиру стварно је.

Одрасли би требали више времена да посвете цртежима деце, тражећи да деца причају о нацртаном, да сваки детаљ на цртежу објасне и препричају, јер једино уз објашњења могу добити потпуну слику онога што је представљено. На тај начин могу добити слику онога што дете не уме да изрази речима, а присутно је у његовим размишљањима, осећањима или сновима. Детету сваки детаљ на цртежу нешто значи, а особа која тумачи цртеж може потпуно погрешно разумети његово значење, руководећи се неким уобичајеним значењима симбола.

Уколико ваше дете црта страшне ликове који личе на чудовишта из хорор филмова, то не значи нужно да је престрављено или да је обузето неким страшним морама и да му је потребна стручна помоћ, можда само превладава сопствену слабост правећи горостасе који могу да се супротставе свему.

Потребно је омогућити деци да се изразе цртежом, сликом, пластелином, глиномолом, кад год желе и кад год могу, јер у прављењу могу открити радост стварања, креативног изражавања и испољавања осећања која другачије не могу бити изражена. Родитељи који се плаше могућег нереда, не треба да ускраћују детету сликање већ да се потруде да створе услове у којима ће моћи да „безбедно“ слика (ако поставе мушму, науче га како се користе темпере, водене боје, упијачи вишка воде,...) још од најранијег узраста.

На полеђини се пише датум и ставља се цртеж или слика у фасциклу која ће их сачувати од времена које ће детету однети ту јединствену изворну и неукроћену креативност.

4. МЕТОДОЛОШКИ ДЕО РАДА

15.1. Проблем истраживања

Проблем истраживања односи се на питање које су важне компетенције васпитача у служби развоја ликовног стваралаштва деце.

15.2. Предмет истраживања

Предмет истраживања су компетенције васпитача у служби развоја ликовног стваралаштва деце.

15.3. Циљ и задаци истраживања

Циљ истраживања је да се утврде које су компетенције васпитача у служби развоја ликовног стваралаштва деце.

Из предходно дефинисаног циља произилазе следећи задаци чија реализација доприноси остваривању циља рада.

1. Утврдити колико су васпитачи компетентни у служби развоја ликовног стваралаштва деце.

2. Истражити која су ликовна стваралаштва деце.

3. Испитати које су то потребне компетенције васпитачима у служби ликовног стваралаштва деце.

4.Открити на који начин васпитачи стичу компетенције у служби ликовног стваралаштва деце.

15.4. Хипотезе истраживања

1. Претпоставља се да већина испитаника је компетентна у служби ликовног стваралаштва деце.

2.Најчешћа ликовна стваралаштва деце се изражавају кроз дечју креативност.

3.Претпоставља се да је потребно да васпитачи имају компетенције у служби ликовног стваралаштва деце.

4.Претпоставља се да васпитачи стичу компетенције у служби ликовног стваралаштва на стручном усавршавању.

15.5. Методе, технике и инструменти истраживања

У складу са природом проблема, циљем и задацима истраживања, те са постављеним хипотезама користиће се метода теоријске анализе и дескриптивна метода. Метода теоријске анализе се превасходно користила у стварању теоријске основе истраживања, са циљем да се теоријски расветли проблем истраживања и тиме омогући фокусирање предмета истраживања, дефинишу основни појмови, утврде циљеви, задаци и истраживачке хипотезе. Теоријски ће бити истраживани садржаји који су у посебној вези са проблемом који се истражује. Ова

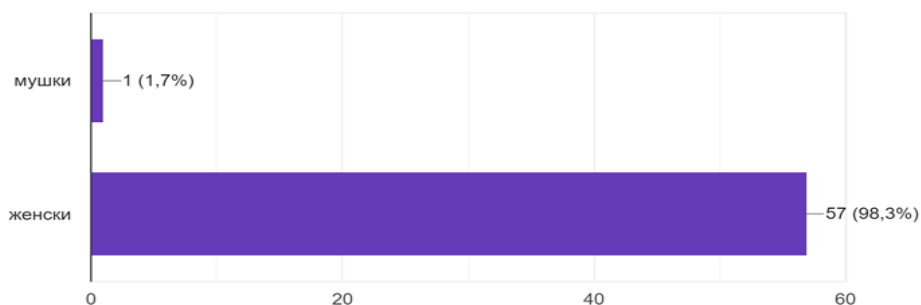
метода ће се користити и у фази интерпретације резултата истраживања.

Суштина дескриптивне методе у педагошким истраживањима је у описивању педагошких појава. Описи ће бити у функцији генерализације и проналажењу битних заједничких карактеристика истовремених сродних појава. У другом кораку се након прикупљања и сређивања података, уз помоћ дескриптивне методе, подаци ће бити упоређивани, супротстављани, вредновани и интерпретирани, те ће се тако дескриптивна метода задржати само на описивању педагошких појава. Дескрипција схваћена као научна метода обухватиће и њихову интерпретацију и извођење закључака. Ова метода је коришћена у фази прикупљања података потребних за извођење валидних закључака. У истраживању се користила техника анкетирања, као истраживачки инструмент користио се анкетни упитник.

15.6. Узорак истраживања

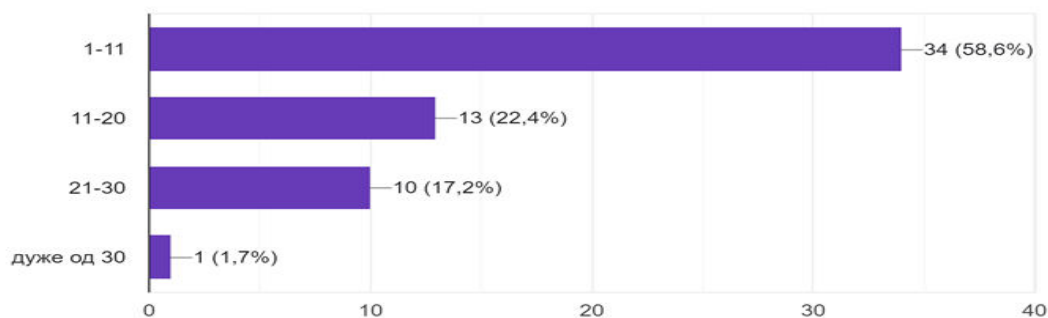
Истраживање је спроведено у предшколској установи „Др. Сима Милошевић” у Земуну.

Структура испитаника по полу, радном стажу и степену стручне спреме је приказана графиконом након истраживања.

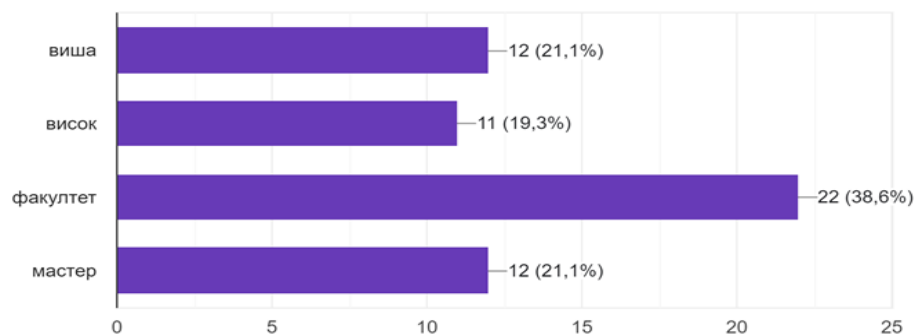
Графикон 1: *Структура испитаника по полу*

Из општих података јасно се види 98,3% васпитача је женског пола, док је 1,7% мушког пола. Резултати су представљени у графикону 1.

Графикон 2: *Структура испитаника по годинама радног стажа*

Из општих података јасно се види % васпитача који су чинили узорак по годинама радног стажа. Резултати су представљени у графикону 2.

Графикон 3: *Структура испитаника по стручној спреми*

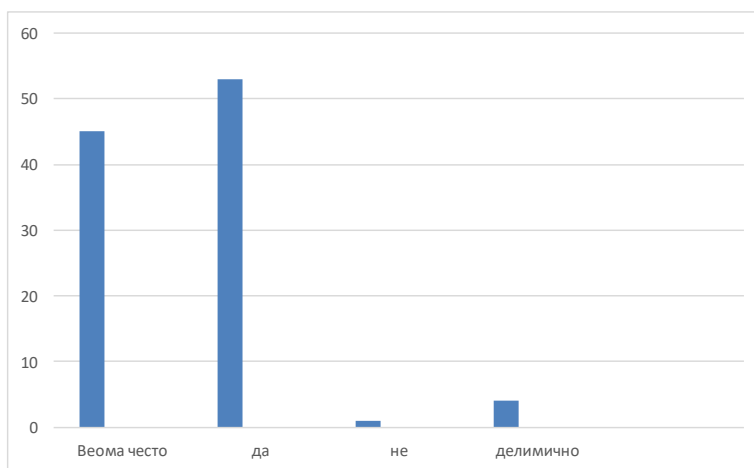
Из општих података јасно се види % васпитача који су чинили узорак по стручној спреми. Резултати су представљени у графикону 3.

5. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

У нашем истраживању је учествовало 58 васпитача који су одговорили на десет питања. На основу анализе 58 анкета које су васпитачи попунили добили смо резултате које смо представили путем табела и графика. Табеле и графиконе смо означили по броју и шта представљају описом.

Првим питањем нашег истраживања *желели смо да сазнамо да ли васпитачи имају по њиховом мишљењу довољно развијене компетенције у служби ликовног стваралаштва деце*. На ово питање одговорило је 58 васпитача који су попуњавали анкету. Резултате од овог првог питања смо представили на Графикону 1.

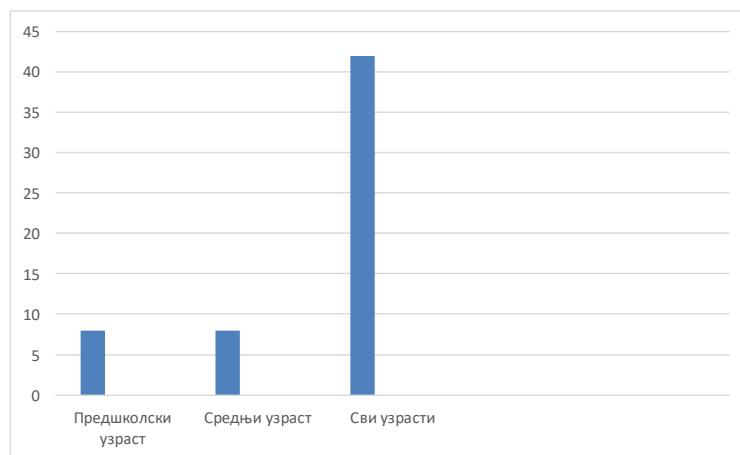
Графикон број 1. Да ли васпитачи имају по њиховом мишљењу довољно развијене компетенције у служби ликовног стваралаштва деце

Као што се види из *графикана 1*, 53 васпитача је дало одговор да, 1 је васпитач навео не и делимично је навело 3 васпитача. Види се да већина васпитача сматра да има развијене компетенције у служби развијања ликовног стваралаштва деце.

Другим питањем нашег истраживања *желели смо да сазнамо на ком дечјем узрасту васпитачи највише показују своје компетенције у служби ликовног стваралаштва*. На ово питање одговорило је 58 васпитача који су попуњавали анкету. Резултате од овог другог питања смо представили на Графикону 2

Графикон број 2. На ком дечјем узрасту васпитачи највише показују своје компетенције у служби ликовног стваралаштва

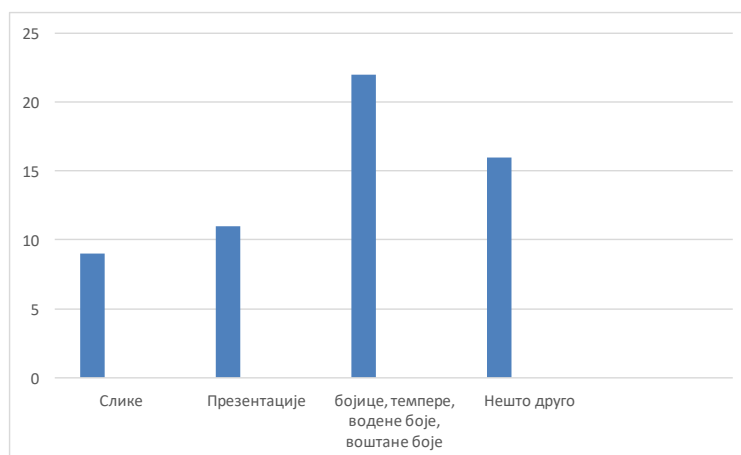

Као што се види из *графикана 2*, 8 васпитача је дало одговор да је то на предшколском узрасту, 8 васпитача је дало одговор да је то и на средњем узрасту и 42 васпитача је дало одговор да је то на свим узрастима. Овим су васпитачи потврдили у већем броју да се на свим

узрастима користе компентенције у служби развоја ликовног стваралаштва деце.

Трећим питањем нашег истраживања *желели смо да сазнамо која средства користе васпитачи у развијању ликовног стваралаштва*. На ово питање одговорило је 58 васпитача који су попуњавали анкету. Резултате од овог трећег питања смо представили на Графикону 3.

Графикон број 3. Која средства користе васпитачи у развијању ликовног стваралаштва деце

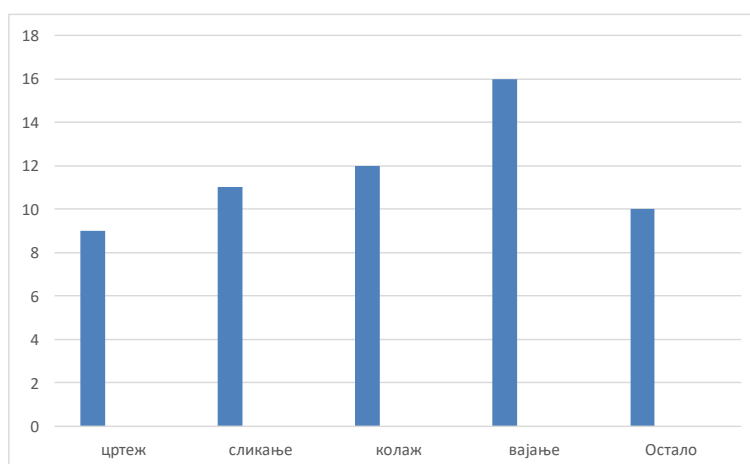
Као што се види из *графикана 3*, 9 васпитача је дало одговор да користи као средство, 11 васпитача је дало одговор презентације, 22 васпитача је дало одговор бојице, темпере, водене и воштене боје, а њих 16 је навело да користи нешто друго. Већина васпитача је навело да од средстава користи бојице, темпере, водене и воштене боје.

Четвртим питањем нашег истраживања *желели смо да сазнамо у којим ликовним садржајима највише долазе до изражаја компетенције васпитача.*

На ово питање одговорило је 58 васпитача који су попуњавали анкету.

Резултате од овог четвртог питања смо представили на Графикону 4.

Графикон број 4. У којим ликовним садржајима највише долазе до изражаја компетенције васпитача

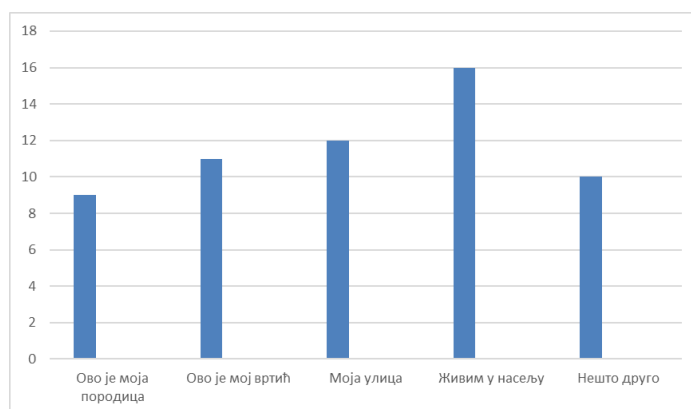

Као што се види из *графикана 4*, 9 васпитача је дало одговор да је то цртеж, 11 васпитача је дало одговор да је то сликање, 12 васпитача је дало одговор када је у питању колаж, а њих 16 је навело да је то вајање, а њих 10 је навело да да су то остали садржаји.

Петим питањем нашег истраживања желели смо да сазнамо које ликовне садржаје су васпитачи већ изводили у служби ликовног стваралаштва кроз пројекте. На ово питање одговорило је 58 васпитача који су попуњавали анкету.

Резултате од овог петог питања смо представили на Графикону 5.

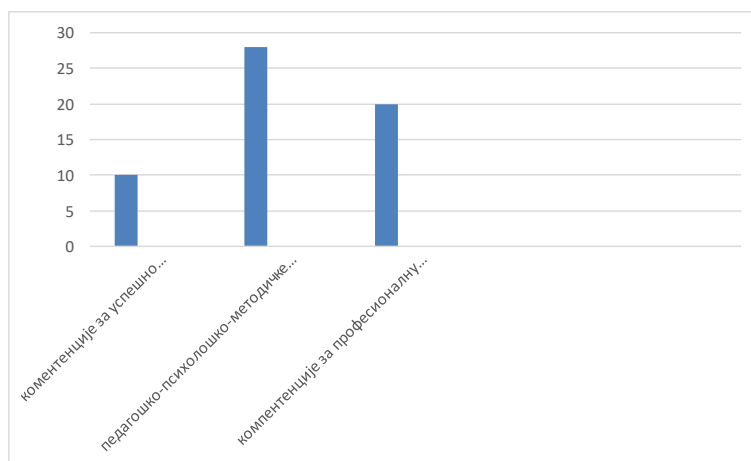
Графикон број 5. Које ликовне садржаје су васпитачи већ изводили у служби ликовног стваралаштва кроз пројекте

Као што се види из *графикана 5*, 9 васпитача је дало одговор „Ово је моја породица“, 11 васпитача је дало одговор када је радило „Ово је мој вртић“, 12 васпитача је дало одговор када је радило „Моја улица“, а њих 16 је навело да је када су радили активност „Живим у насељу“, а њих 10 је навело да када је нешто друго обрађивало. Већина је навело садржај „Живимо у насељу“.

Шестим питањем нашег истраживања *желели смо да сазнамо које су потребне компетенције васпитача за развијање ликовног стваралаштва*. На ово питање одговорило је 58 васпитача који су попуњавали анкету. Резултате од овог шестог питања смо представили на Графикону 6.

Графикон број 6. Које су потребне компетенције васпитача за развијање ликовног стваралаштва

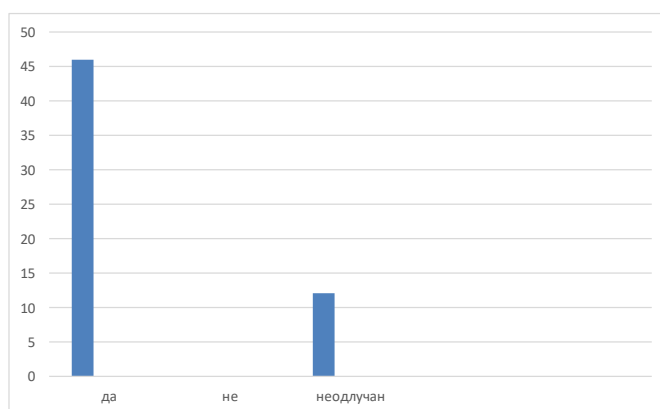
Као што се види из *графикана 6*, 10 васпитача је дало одговор да су то успешно извођење послова у ПУ, 28 васпитача је навело

педагошко-психолошко-методичке компетенције, а 20 њих је навело професионалну улогу у друштву.

Седмим питањем нашег истраживања *желели смо да сазнамо колико васпитачи сматрају да је значајна компетенција руковођења групом у служби ликовног стваралаштва деце*. На ово питање одговорило је 58 васпитача који су попуњавали анкету.

Резултате од овог седмог питања смо представили на Графикону 7.

Графикон број 7. Колико васпитачи сматрају да је значајна компетенција руковођења групом у служби ликовног стваралаштва деце

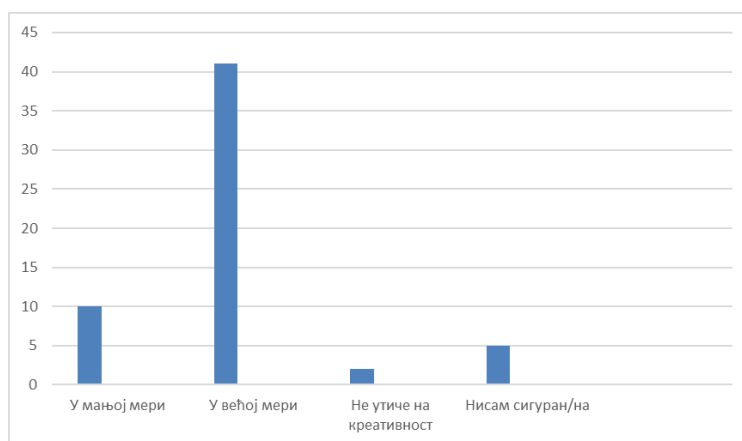

Као што се види из *графикана 7*, 46 васпитача је дало одговор да и 12 васпитача је дало одговор неодлучан. Видимо да углавном већина

васпитача сматра да је ова компетенција веома важна у служби развијања ликовног стваралаштва деце.

Осмим питањем нашег истраживања *желели смо да сазнамо у којој мери компетенције васпитача утичу на креативност код деце у ликовном стваралаштву*. На ово питање одговорило је 58 васпитача који су попуњавали анкету. Резултате од овог осмог питања смо представили на Графикону 8.

Графикон број 8. У којој мери компетенције васпитача утичу на креативност код деце у ликовном стваралаштву

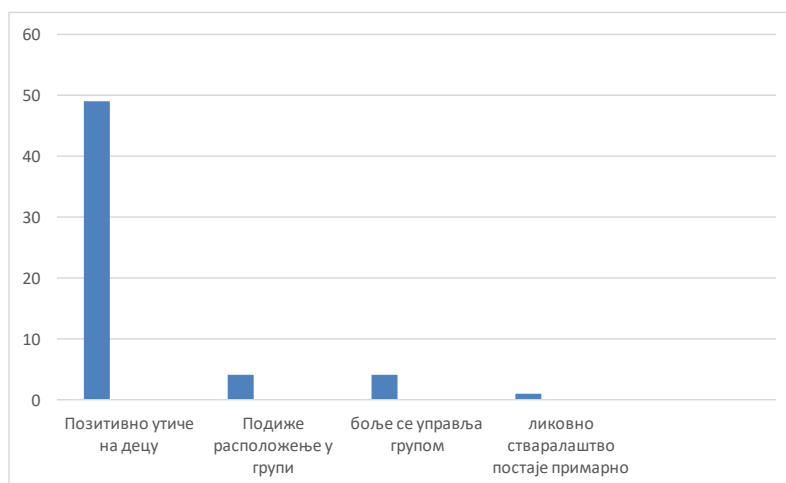

Као што се види из *графикана 8*, 10 васпитача је дало одговор да утиче у мањој мери, 41 васпитач је дао одговор у већој мери, 2 васпитача је навело да не утиче и 5 васпитача је навело није сигурно.

Деветим питањем нашег истраживања *желели смо да сазнамо мишљење васпитача о компетенцијама које поседују у служби ликовног стваралаштва*. На ово питање одговорило је 58 васпитача који су попуњавали анкету.

Резултате од овог деветог питања смо представили на Графикону 9.

Графикон број 9. Мишљење васпитача о компетенцијама које поседују у служби ликовног стваралаштва

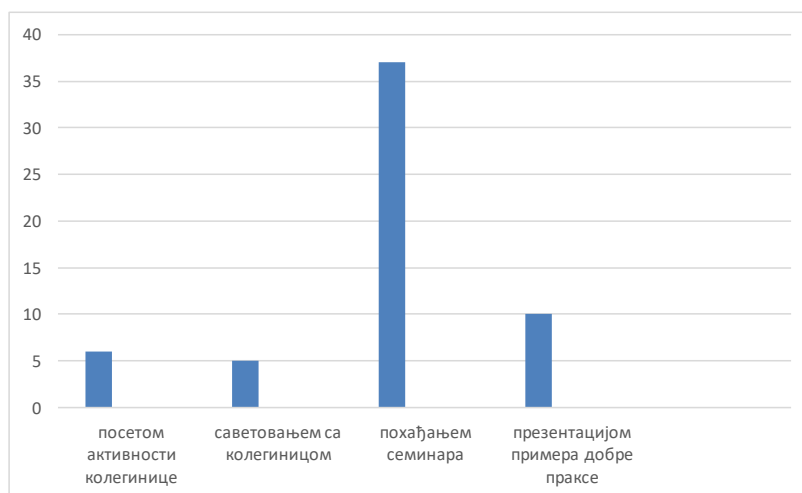
Као што се види из *графикана 9*, 49 васпитача је дало одговор да позитивно утиче на децу, 4 васпитача је дао одговор да подиже расположење у групи, 4 васпитача је навело да се боље управља групом и 1 васпитач је навео ликовно стваралаштво постаје примарно.

Десетим питањем нашег истраживања *желели смо да сазнамо на који начин васпитачи стичу компетенције у служби ликовног стваралаштва деце.*

На ово питање одговорило је 58 васпитача који су попуњавали анкету.

Резултате од овог десетог питања смо представили на Графикону 10.

Графикон број 10. На који начин васпитачи стичу компетенције у служби ликовног стваралаштва деце

Као што се види из *графикана 10*, 6 васпитача је дало одговор да је то посета активности колегинице, 5 васпитача је дао одговор саветовање са колегицом, 37 васпитача је навело да је то похађање семинара и 10 васпитача је навело да је то презентација примера добре праксе.

6. ПРОМЕНЕ У ПРАКСИ

Савремена васпитно-образовна пракса у области предшколског васпитања пролази кроз значајне промене које се односе на разумевање детета, улогу васпитача и начине подстицања развоја и учења. Традиционални приступи, који су често били усмерени на преношење знања, усвајање задатих образаца и вредновање коначног производа, постепено се замењују приступима који дете постављају у центар васпитно-образовног процеса. Савремена педагошка схватања полазе од тога да је дете активан учесник сопственог развоја, способно да истражује, ствара и конструише знања кроз интеракцију са окружењем (Виготски, 1978; Пијаже, 1950).

Промене у пракси заснивају се на схватању да учење није пасивно усвајање информација, већ процес у коме дете кроз искуство, игру и истраживање развија своје компетенције. Према Виготском (1978), социјална интеракција и подршка одраслих имају значајну улогу у развоју детета, при чему васпитач својим деловањем ствара услове који омогућавају детету да достигне више нивое развоја. У том смислу, улога васпитача се мења – он постаје партнер детету у процесу учења, особа која осмишљава подстицајно окружење и пружа подршку децјем истраживању.

У области ликовног стваралаштва ова промена посебно је значајна, јер се савремени приступ удаљава од активности које су усмерене на израду „лепог“ или унапред задатог рада. Како истиче Малези (Malaguzzi), дете поседује бројне начине изражавања и комуникације, а ликовни израз представља један од важних начина на који дете представља своје мисли, осећања и разумевање света (Edwards, Gandini, & Forman, 2012). Због тога је задатак васпитача да омогући различите облике изражавања и да уважи индивидуалност сваког детета.

У складу са савременим концепцијама предшколског васпитања, као што су Основе програма предшколског васпитања и образовања „Године узлета“, акценат се ставља на стварање подстицајне средине за учење, уважавање дечјих интересовања и развијање компетенција кроз истраживање и игру. Ликовне активности у таквом приступу нису издвојене и изоловане активности, већ су повезане са различитим ситуацијама учења у којима дете има могућност да истражује материјале, комбинује различите технике и развија сопствене идеје (Крњаја и Павловић Бабић, 2017).

Значајна промена у пракси односи се и на избор материјала и начина рада. Савремени васпитач користи разноврсне, доступне и подстицајне материјале који омогућавају деци експериментисање и слободно стварање. Употреба природних и неструктурисаних

материјала доприноси развоју маште, критичког мишљења и способности решавања проблема, јер деца нису ограничена на један начин употребе материјала, већ сама откривају различите могућности њиховог коришћења.

Промене су видљиве и у начинима праћења и вредновања дечјег ликовног стваралаштва. Савремени приступ не усмерава пажњу само на завршни продукт, већ на процес стварања, дечје идеје, изборе, истрајност и начин на који дете долази до решења. Према савременим схватањима развоја креативности, важно је омогућити детету слободу изражавања и охрабрити га да истражује без страха од грешке (Craft, 2002).

Овакве промене захтевају развој професионалних компетенција васпитача. Компетентан васпитач поседује знања о развоју детета, разуме значај игре и стваралаштва, уме да креира подстицајно окружење и спреман је да критички преиспитује сопствену праксу. Професионални развој васпитача представља континуиран процес који подразумева учење, сарадњу и унапређивање сопствених професионалних способности (Korthagen, 2017).

На основу наведеног може се закључити да промене у савременој пракси доносе другачије разумевање ликовног стваралаштва детета и улоге васпитача у његовом развоју. Фокус се помера са контроле и усмеравања дечјег рада ка подстицању самосталности, креативности и истраживачког духа. У таквом приступу васпитач представља важан фактор који својим компетенцијама омогућава детету да развије и испољи своје стваралачке потенцијале.

7. ЗАКЉУЧАК

Предмет овог истраживања биле су компетенције васпитача у служби развоја ликовног стваралаштва деце предшколског узраста. Циљ истраживања био је да се испитају ставови васпитача о сопственим компетенцијама, њиховом значају за подстицање дечјег ликовног стваралаштва, као и начинима њиховог стицања и унапређивања. Истраживање је спроведено на узорку од 58 васпитача применом анкетног упитника, а добијени подаци анализирани су применом дескриптивне методе.

На основу добијених резултата може се закључити да је ****прва хипотеза****, према којој се претпостављало да је већина испитаника компетентна у служби ликовног стваралаштва деце, ****потврђена****. Од укупно 58 испитаника, њих 53 је изјавило да поседује довољно развијене компетенције за планирање и реализацију ликовних активности, док је само један испитаник одговорио негативно, а три су навела да су делимично компетентни. Ови резултати указују на то да васпитачи препознају значај сопствених компетенција у развоју дечјег ликовног стваралаштва.

****Друга хипотеза****, којом се претпостављало да се ликовно стваралаштво деце најчешће испољава кроз дечју креативност, ****потврђена је**** резултатима истраживања. Наиме, 41 васпитач

сматра да компетенције васпитача у великој мери утичу на развој креативности код деце, док је мањи број испитаника навео да је тај утицај мањи или да није сигуран. Ови налази потврђују да васпитачи препознају значај сопствене улоге у подстицању креативног и ликовног изражавања деце.

****Трећа хипотеза****, према којој је потребно да васпитачи поседују компетенције у служби ликовног стваралаштва деце, ****такође је потврђена****. Највећи број испитаника (28) издвојио је педагошко-психолошко-методичке компетенције као најзначајније за успешно подстицање ликовног стваралаштва, док је 46 васпитача навело да је компетенција руковођења групом веома важна за успешну реализацију ликовних активности. Ови резултати указују да професионалне компетенције представљају основу квалитетног васпитно-образовног рада у области ликовног васпитања.

****Четврта хипотеза****, којом се претпостављало да васпитачи компетенције у служби ликовног стваралаштва стичу путем стручног усавршавања, ****потврђена је**** добијеним резултатима. Највећи број испитаника (37) навео је да своје компетенције развија похађањем стручних семинара, док су остали као начине стручног усавршавања навели презентације примера добре праксе, посете активностима колега и саветовање са колегама. Ови подаци потврђују значај

континуираног професионалног усавршавања за унапређивање компетенција васпитача.

Поред потврде постављених хипотеза, резултати истраживања показали су да већина васпитача сматра да своје компетенције примењује на свим узрастима деце предшколског доба, да у раду најчешће користи различите ликовне материјале, као што су бојице, темпере, водене и воштане боје, као и да се њихове компетенције највише испољавају током различитих ликовних активности и пројектног рада. Испитаници су истакли да компетенције васпитача позитивно утичу на развој дечје креативности, самосталности, маште и укупног ликовног стваралаштва.

На основу свих добијених резултата може се закључити да професионалне компетенције васпитача представљају један од кључних предуслова за успешно подстицање ликовног стваралаштва деце предшколског узраста. Компетентан васпитач својим знањем, педагошко-психолошким и методичким вештинама, као и континуираним стручним усавршавањем, доприноси стварању подстицајног окружења у коме деца развијају креативност, машту, самопоуздање и стваралачке потенцијале. Добијени резултати указују на потребу да се професионални развој васпитача и даље подстиче и унапређује, како би се обезбедио што квалитетнији васпитно-

образовни рад и успешнији развој ликовног стваралаштва деце предшколског узраста.

8. ЛИТЕРАТУРА

Беламарић, Д. (1987). „Дијете и облик“. Школска књига.

Дивљан, С. (2011). „Ликовна тајна“. Учитељски факултет.

Дивљан, С. (2012а). „Дете и визуелне уметности“. Независни универзитет.

Дивљан, С. (2012б). „Историја уметности“. Независни универзитет.

Група аутора. (2000). „Даровити ученици“. Нова просвета.

Карлаварис, Б. (1982). „Ликовно васпитање за четврти разред основне школе*“. Завод за уџбенике и наставна средства.

Карлаварис, Б. (1987). „Методика наставе ликовне културе“. Завод за уџбенике и наставна средства.

Карлаварис, Б. (1999). „Развој креативности“. Завод за уџбенике и наставна средства.

Karlavaris, B., и сар. (1971). „Ликовно васпитање данас“. Културни центар.

Кокс, М. (2000). „Дечји цртежи“. Завод за уџбенике и наставна средства.

Негру, А. (2001). „Методика наставе ликовне културе“. Виша школа за образовање васпитача.

Негру, А., и др. (2006). „Циљеви – компетенције учитеља и васпитача: Претпоставке развоја компетенција васпитача за интегрисање курикуларних садржаја из области естетског васпитања“. Виша школа за образовање васпитача.

Нешић, Б., & Радомировић, В. (2000). „Основе развојне психологије“. Учитељски факултет.

Радовановић, Р. (1988). „Практикум наставе ликовне културе“. Учитељско друштво Лозница.

Тасић, М. (2003). „Српски великани уметности“.

Хаџи-Јованчић, Н. (2000). „Дечји атеље“ (књ. 1–2). Завод за уџбенике и наставна средства.

Craft, A. (2002). *Creativity and Early Years Education: A Lifewide Foundation*. London: Continuum.

Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (2012). *The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation* (3rd ed.). Santa Barbara, CA: Praeger.

Piaget, J. (1950). *The Psychology of Intelligence*. London: Routledge & Kegan Paul.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Renzulli, J. S., & Reis, S. M. (1985). *The Schoolwide Enrichment Model: A Comprehensive Plan for Educational Excellence*. Mansfield Center, CT: Creative Learning Press.

9. ПРИЛОГ

Поштоване колегинице и колеге,

У циљу израде завршног рада молим вас да попуните анкету која је пред вама. Унапред вам се захваљујем. Резултати ће се само у те сврхе и користити.

Године радног стажа: _____

Ваше досадашње образовање (заокружите слово испред једне од понуђених могућности):

а) Завршена виша школа, односно педагошка академија за васпитаче или висока струковна школа (са или без специјализације).

б) Завршена виша школа или педагошка академија за васпитаче са накнадно завршеним основним или основним и мастер академским студијама.

г) Завршене основне или мастер академске студије (школовање на факултету у трајању од 4 или 5 година).

д) Нешто друго, шта?

Пол: _____

1.Према вашем мишљењу да ли имате довољно развијене компетенције у служби ликовног стваралаштва деце?

На ком дечјем узрасту највише долазе до изражаја ваше компентеције у служби ликовног стваралаштва деце?

Која средства користе васпитачи у сврху развијања ликовног стваралаштва?

У којим ликовним садржајима највише долазе до изражаја компетенције васпитача? Заокружи одговоре.

а) цртеж

б) сликање

ц) колаж

д) вајање

е) остало

5. Које ликовне садржаје сте већ изводили у служби ликовног стваралаштва кроз пројекте?

6. Према вашем мишљењу, које су потребне компетенције васпитача за развијање ликовног стваралаштва?

7. Колико сматрате да је значајна компетенција руковођења групом у служби ликовног стваралаштва деце?

а) да, важна је

б) не, није важна

ц) неодлучан-на

8. У којој мери компетенције васпитача утичу на креативност код деце у ликовном стваралаштву?

а) у већој мери

б) у мањој мери

ц) не утиче на креативност

д) нисам сигуран-на

9. Шта мислите о компетенцијама које поседујете у служби ликовног стваралаштва?

10. На који начин стичете компетенције у служби ликовног стваралаштва деце?

Хвала!